

9. Le prime parole della linea sono state lette da van Dijk⁴³ come *ú-sú-ki il-pu-t[a-(?)]*, dove solo KI, IL e PU sono, almeno ora, leggibili. La lettura è accettata in AHw⁴⁴ con integrazione *ilput[ann]*: “[Mi] ha toccato la mia guancia”. La seconda parte della linea invece presenta i segni]x-ti-e. Poiché x potrebbe essere T]A, D]A, Š]A, ma anche I]Š, non è escludibile una forma del verbo *šatû*, “bere” (cfr. linea 10). Per Tournay e Shaffer la lettura è *iš-ti-e*, ma per *ištēn*.

10. [ùr] *me-e na-di-š[u iš]-[qí]-a-ni*.

L'ultima parte della linea è attualmente scomparsa.

11. [i-]um *ib-ri ša ne-la-ku-šum*⁴⁵

12. *ú-ul ri-mu-um-[m]a [nu]-ku-ur mi-im-m[a]*⁴⁶

13. *ri?-[m]u*⁴⁷ *ša ta-mu-t[u] d*.UTU *na-š[i-r]u-u[m]*

14. *i-na da-an-na-tim i-ša-ba-at qa-at-ni*

15. *ša me-e na-di-šu iš-qú-ka*

L'ultimo segno è attualmente scomparso.

16. DINGIR-ka *mu-ka-bi-it qa-qa-d[i]-k[a]*

17. d.LUGAL.BAN.DA *n[e⁴⁸-en/in]-ne-mi-i[d]-ma*

18. *iš-ti-a-at ne-pí-iš ši-ip-r[a-a]m ša la i-ba-aš-šu i-n[a ma]-tim*⁴⁹

L'ultima espressione è qui proposta invece di *i-m[u]-tim = ina mūtim* di von Soden, accettata da altri.

⁴³ TIM 9, note al N. 43.

⁴⁴ AHw, 1439a.

⁴⁵ Parpola, nA: *ni-il-la-ku-šu*.

⁴⁶ Lettura M]A secondo van Dijk, TIM 9, note al N. 43.

⁴⁷ Secondo van Dijk, TIM 9, cit., il primo segno potrebbe essere [A]M. Forse AM-mu?

⁴⁸ Copia: [N]I.

⁴⁹ Secondo van Dijk, TIM 9, cit., il segno dopo I- non può essere né MA né MU, ma BE, NU o NA. Attualmente si vede solo un segno orizzontale che può essere la prima parte di NA.

TAHTLAR VE ASALAR: “HİTİT TANRILARININ VE KRALLARININ GÜCÜ”

I.

Savaş Özkan Savaş, Ankara

Değerli Hocam

Prof. Fiorella Imparati'nin

*anısına armağan...,**

Hitit çiviyazılı metinleri M.Ö.17-13. yüzyıllara aittir. Fakat Eski Anadolu'da Hitit varlığının izleri ikincibinyıl başlarına kadar uzanmaktadır.

Hitit çiviyazılı kaynakların çoğu kültle ilgilidir (dini metinler kendi içinde: efsaneler, dualar ve ilahiler, bayram tasvirleri ve törenler, ilahileştirme raporları, ritüeller, adak metinleri, büyü(lü) ayınlar, kült-envanterleri gibi).¹ Bunun yanı sıra kralın iktidarını kullanması ile ilgili metinler vardır (: Antlaşmalar, direktifler, yıllıklar, mektuplar, bağış belgeleri). Mitolojik metinler, yasa ve dava metinleri veya idari metinler azdır. Özel mektuplar,² faturalar, satış antlaşmaları yoktur. Oysa bunlar birçok konuya açıklamalar getirebilirdi. Ayrıca, ticari belgelerin yokluğu da zorluk çıkarmaktadır.

* *Sevgili Fiorella Imparati, benim Hititbilimi üzerine İtalya'daki (Università degli Studi di Firenze) Üniversitelerde akademik çalışmalarına hem destek olmuş ve hem de yetismeme çok büyük emek vermiştir. O, gerçek anlamda iyi yürekli bir dost ve bilim insanı idi. "Fiorella": "Çiçek; mutluluk, sevinç, neşe ve bir eserin en güzel yerine verilen ad" olarak ona çok yakışmıştır. Yaşamım boyunca onu hep sevgiyle anıp, özleyeceğimi burada bir kez daha söylemekten onur duymaktayım.*

¹ O.R. Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion*, 1976, s.25.

² Belki, özel mektup olarak nitelendirilebilecek mektup için S. Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, 1991, s.272vd. [HKM 81 (Mst 75/64); mektuplar üzerine değerlendirmeler için aynı zamanda bkz. S. de Martino-F. Imparati, *Atti del II Congresso intern. di Hittitologia*, 1995, s.103vd.; F. Imparati, *Arch. Anat.* 3, 1997, s.199vd.; A. Hagenbuchner, *THeth* 15-16, 1989; J. Klinger, *ZA* 85, 1995, s.74; C. Karasu, *1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 1997, s.189vd.

“Güç ve iktidar sembollerini ve rollerini”³ açığa çıkartmak için çok belge varsa da yine de bazı noktalar karanlıkta kalmaktadır. İktidar ve gücün⁴ kullanılması ile ilgili tarihlenebilen en eski Hitit bilgileri Anitta Metninde bulunmaktadır.⁵ Kral Anitta bu tablette Anadolu yaylasının güney bölgesindeki Neša şehrinin, Orta Anadolu’nun daha geniş bölgesine hükmetmesini anlatmaktadır. Anitta’nın yönetiminde civardaki yerel küçük devletlerin büyük çoğunluğu (metinde *Harkiuuna*, *Zalpuua*, *Hattuša*, *Šalatiuara* vardır) savaşta yenilmişler ve bundan sonra Neša’nın kuvvetli rakiplerinden biri olan Puruşhanda kralı Anitta’nın yönetimini bir savaş sonrası kabul etmek zorunda kalmıştır. Anitta’nın yönetimini kabul etmesiyle birlikte de Anitta’ya demir bir taht ve asa hediye etmiştir.⁶

Bu her iki nesnenin sıradışı mükemmellikte olduğu anlaşılmaktadır. Yapımının özelliği ve büyük maddi değeri bu nesnelerin kralın mülkiyeti altında olmasından da belli olmaktadır. Taht ve asa; burada çok büyük bir sembolik önem de taşımaktadır:⁷ çünkü aynı zamanda ideoloji ile politik gücü de sembolize etmektedir⁸ (Fig.35) ve bunların mülkiyeti Anitta için askeri bakımdan kazanılmış zafer durumunu göstermektedir.

Eski Yakındoğu ve Önasya kültürlerinde güç sembollerinin önemle kullanıldığı bilinmektedir.⁹ Bunlardan bazılarını burada inceleyeceğiz:

³ G. Steiner, RIA 1957-1971, s.563vd.

⁴ F. Imparati, *Stato Economia Lavoro nel Vicino Oriente Antico*, Ist. Gramsci Toscano Sem. di Or. Antica, 1988, s.225vd.; A. Archi, OA 12, 1973, s.209vd.; -, «Scienze dell’antichità» 3-4, 1989-1990, s.119vd.; J. Siegelová, *Hethitische Verwaltungspraxis im Lichte der Wirtschafts- und Inventardokumente*, 1986, s.1vd.

⁵ (CTH 1) Mevcut olan en eski kayıt paleografik ve morfolojik nedenlerle 16.yy. tarihlenmesine rağmen (paralel ve kopyaları 13.yy. aittir). Bunlar 18.yy.ın 2.yarısı veya 17.yy. [kisa kronoloji] başından olayları yansıtmaktadır. Relatif kronolojiye göre Anitta Metni Karum Kaneş 1b yerleşmesine verilmektedir. E. Neu, StBoT 18, 1974, s.1vd.; F. Starke, ZA 69, 1979, s.47vd.; J. Siegelová, *Gewinnung und Verarbeitung von Eisen im Hethitischen Reich im 2. Jahrtausend v.u.Z.*, 1984, s.76vd.; G. Steiner, *Fs T. Özgüç*, 1989, s.471vd.; -, *Uluslararası 1. Hititoloji Kong. Bild.*, 1992, s.170vd.; M. Forlanini, *Atti del II Congresso intern. di Hittitologia*, 1995, s.127vd.; O. Carruba, *IV.intern. Kongress für Hethitologie-Würzburg* (dağıtılan bildiri metni, s.1vd.).

⁶ “(73)Savaş çıktığım zaman (74) Puruşhanda’dan adam bana hediyeler getirdi (75) ve (hatta) o bana demirden bir taht ve asayı hediye olarak bana getirdi” (75) *šu-mu* 1 GİŞŞÚ.A AN.BAR 1 PA.GAM AN.BAR [(*he-en-gur ú-da-as*): KBo III 22 73-75 Metnin transkr. için bkz. E. Neu, StBoT 18, 1974, s.14vd. ve d.n.40.

⁷ Taht ve asa değerlendirmeleri için ayrıca bkz. A. Archi, SMEA 1, 1966, s.76vd.; F. Starke, ZA 69, 1979, s.47vd.; V. Haas, *Geschichte der Hethitischen Religion*, 1994, s.200.

⁸ G. Beckman, CANE 1, 1995, s.536vd.

⁹ R.J. Leprohon, CANE 1, 1995, s.273vd.; J.N. Postgate, CANE 1, 1995, s.395vd.; G. Beckman, CANE 1, 1995, s.529vd.; Kültepe mühür baskıları üzerinde örnekler için

1) TAHTLAR (/ SANDALYELER):

Hitit metinlerinde taht/sandalye karşılığına gelen kelimeler şunlardır:

Taht/Sandalye ¹⁰	GİŞŞÚ.A = (Hititçe/Hurice)	GİŞ ^{kešhi} = (çivi yazısı Luvice)
		GİŞ ^{kišhit} = “koltuk, taht”
	GİŞDAG = (Hititçe)	GİŞ ^{halmasuitt-} = (Hattice) <i>hanuasuitt</i> = “taht”
	GİŞGU.ZA = (Akadça)	KUŠŠÚ = “taht”
	GİŞGU.ZA NĒMEDI	= “koltuk” ¹¹
	GİŞGU.ZA GİD.DA	= GİŞ ^{haputi-} = “uzun sandalye / bank; şezlong; divan” ¹²
	(GİŞ)šarpa- ¹³ , GİŞ ^{zahurti} - ¹⁴	= “sandalye, iskemle”

bkz. L. Matouš-M. M-Rajmová, *Kappadokische Keilschrifttafeln mit Siegeln*, 1984, s.163vd.; N. Özgüç, *Fs T. Özgüç*, 1989, s.377vd. ile Pl.70-109. Ayrıca Mezopotamya’dakiler için de J. Curtis, *Fs Boehmer*, 1995, s.77-86 ile Pl.13-17a; H. Kyrieleis, *Throne und Kline*, 1969; R. Mayer-Opificius, UF 15, 1983, s.119vd.; M. Metzger, *Königsthron und Gottesthron*, AOAT 15 I; W. Röllig-H. Waetzoldt, RIA 8, 1995, 325vd.; J. Siegelová, RIA 8, 1995, s.330vd.; P. Calmeyer, RIA 8, 1995, s.334vd.

¹⁰ Etimolojik tartışmalar için bkz. HW, s.48,267,274,322; HW², 1991, (GİŞ^{halmasuitt-}) s.65vd.; H. Kronasser, EHS, 1966, s. 59, 140, 166, 167, 238, 255, 256, 343, 517; HEG, 1991, (*halmasuitt-*) s.41vd.; -, 1997, (*keshi-*) s.165vd.; HEG, 1980, (GİŞ^{halmasuitt-}) s.134, (GİŞ^{kišhi-}) s.590vd.; HW², 1991, (GİŞ^{halmasuitt-}) s.65vd.; E. von Weiher, RIA 4, 1972-75, s.62; A. Archi, SMEA 1, 1966, s.76vd.; F. Starke, ZA 69, 1979, s.47vd.; J. Siegelová, *Verwaltungspraxis*, 1986, s.581vd.; -, RIA 8.5/6, 1995, s.331vd. [→ *halmasuitt-* = GİŞDAG (Hurr. Kontext *tabri-* {Haas-Wilhelm; AOAT 3}); AHw, s.515; CAD K, s.587vd.; V. Haas-G. Wilhelm, AOATS 3, 1964, s.107vd.; GLH, s.143; M. Popko, *Kultobjekte in der Hethitischen Religion*, 1978, s.59vd., 80vd.; F. Starke, StBoT 31, 1990, s.215vd.; -, H.G. Güterbock-Th.P.J. van den Hout, *The Hittite Instruction for the Royal Bodyguard*, AS 24, 1991, s.51 §18; D. Symington, *Papers of the Conf. Held at the inst. of Archae.*, Univ. Coll. London, June 28-30, 1993 [1996], s.114vd.; V. Haas, GHR, 1994, s.275; E. Neu, StBoT 32, 1996, s.589 (*Indices*’te bkz. GİŞŞÚ.A sayfalarına). P. Dardano, *L’Aneddoto e il Racconto in età Antico-Hittita: La Cosidetta “Cronaca di Palazzo”*, 1997, s.156. Ayrıca, S. Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels*, 1983, s.378’deki ‘Thron’ için ilgili sayfalara bkz.

¹¹ KBo X 2 Vs.II 33 (= Akadçısı 1 Vs. 41) F. Imparati-C. Saporetti, SCO 14, 1965, s.40-85; H.C. Melchert, JNES 37, 1978, s.1-22; HEG, s.168vd.; HED; s.134vd.; J. Siegelová, RIA 8, 1995, s.332vd.; HW² (14), s.261vd.

¹² KBo X 2 Vs.II 33 (= Akadçısı 1 Vs. 41) F. Imparati-C. Saporetti, SCO 14, 1965, s.40-85; H.C. Melchert, JNES 37, 1978, s.1-22; J. Siegelová, RIA 8, 1995, s.332vd.

¹³ L. Rost, MIO 4/3, 1956, s. 338vd.

¹⁴ HW, s.258; L. Rost, MIO 8, 1961, s.209vd.; S. Košak, HIT, 1982, s.245; J. Siegelová, *Verwaltungspraxis*, 1986, s.628; A.M. Polvani, (Un oggetto del culto ittita: (GİŞ)zahurti) *Fs Carratelli*, 1988, s.209vd. {*za-hu[r-ḫi-iš* URUDU GUŠKIN: KUB XXXVIII 38 Vs.12}; [(LÚ GİŞPA) *z[a-hur-ti pí-e-da-i* (: KBo XX 85 Rs.III 3 ve 32 Rs.III 4) “asa adamı”nın da GİŞ^{zahurti}’yi taşıdığı görülmektedir. AN.TAḪ.ŠUM

(GİŞ) <i>hapšalli-</i> / (GİŞ) <i>haššalli-</i>	(= GİŞ GİR.GUB; GİŞ KANNUM) ¹⁵
	= “arkalıksız (ayaklı) tabure (kadınlar için)”
GİŞ <i>tapri</i> ¹⁶	= “tabure, arkalıksız iskemle”
(Hurricce[den alınma])	
GİŞ <i>tuni-</i>	= “bank”
(Hurricce[den alınma])	
<i>šerri</i> (Hurricce)	= “taht” ¹⁷
GİŞ <i>kuppiš</i> ¹⁸	= “tabure, arkalıksız iskemle”
(çivi yazısı Luvice)	

bayramında bir “*zahurti*(nin) beyi”, “asa adamı” ile birlikte anılmaktadır: LÚ GİŞPA A-NA LÚMİŞ U-BA-RUM EN GİŞ *za-hur-ti-aš* KBo IV 9 Rs.V 48.

¹⁵ Bkz. HW, s.55; HW² (14), s.251vd.; HEG, s.167; HED, s.128-129 [ve 175: HEG, s.574: GİŞ KANNUM=(Hit.)GİŞ *kištu-* “stand”]; L. Rost, MIO 8, 1961, s.209; J. Klinger, StBoT 37, 1996, s.243vd.; M.-C. Trémouille, SMEA 34, 1994, s.35vd., 97vd.; J. Siegelová, RIA 8, 1995, s.332 {→ GİŞ GİR.GUB *kommt als “Fußbank” vor ŠA-PAL GİR[MİŞ] ŠA GİŞ GİR.GUB. GİŞ *ha-a]p-šal-li* URUDU GUŠKIN 1^{IN} *za-hu[r-]i-iš* URUDU GUŠKIN: KUB XXXVIII 38 Vs.² 12; GİŞ *ha-aš-ša-al-li-ja-aš* GUŠKIN: KUB XXX 24 Vs.II 16 (H. Otten, HTR, 1958, s.60). S. Alp, *Hititlerde şarkı, Müzik ve Dans*, Kavaklıdere K. Yay. No.6, 1999, s.22; T. Özgüç, *İnandıktepe*, 1988, s.28 ile Res.-Fig.64’e No.9 ve 6 (6’nın benzeri tanrı ve X bacaklı iskemledir): İnandık Vazosunda 4. sıranın baş sahnesinde, açılıp kapanabilir X bacaklı, ve dört köşeli bir iskemle üstünde oturan bir erkek tanrı ile karşısında üç bacaklı ve yuvarlak bir tabure üzerinde oturan tanrıçanın katıldığı ziyafet sahnesi bulunmaktadır. Burada belki Hitit panteonunun en önemli çifti olan Fırtına Tanrısı ile Arinna’nın Güneş Tanrıçası söz konusudur. Tanrıçanın taburesinin daha alçak oluşu Hititlerin Anadolu’ya getirdikleri ataeril aile düzeni ile ilgili olabilir. Erkek tanrının oturduğu iskemle metinlerdeki GİŞŠÜ.A (Hurr. *kišhi-*), kadın tanrının oturduğu tabure metinlerdeki *hapšalli-/haššalli-* olabilir. (Bu sandalyeler, gümüş riton tasvirlerinde, özellikle silindir ve damga mühürlerde sıkça görülür. Bacakların uçları hayvan ayağı şeklinde değildir. Vazolarda arkalıklı sandalye tasviri yoktur.*

¹⁶ Metin yerleri ve değerlendirmeler için bkz. A. Archi, SMEA 1, 1966, s.80vd. d.n.22; V. Haas-G. Wilhelm, HurrSt 1, 1974, s.114; I. Wegner, HurrSt 3, 1981, s.113; ayrıca F. Starke, StBoT 31, 1990, s.218; M.C. Trémouille, Eothen 4, 1991, s.77vd.

¹⁷ E. Neu, StBoT 32, 1996, s.378,403-404,409,416: Hurricce = *še-e-er-ri* (*<*šerri**) “am Thron” [KBo XXXII 19 (Ebla) Vs.I 5]; bir Mitanni mektubunda bir ‘altın taht’ = *šerri* GUŠKIN [Mitanni-Brief III 67]; KBo XXXII 19

(Ebla) : →

(Hurricce): URU *E-eb-la-ua* *še-e-er-ri* *še-e-ši-e* *za-a-šu-lu-u-ša* *e-eb-ri-in-na* (I 7-8) “Ebla’da tahtta altı kral onları (besliyordu) geçimini sağlıyordu.”

(Hititçe): URU *E-eb-la-m[aš]* GİŞŠÜ.A-aš URU-ri A-N]A 6 LUGALMİŞ *a-da-a-an-na* [p*i*-iš-ki-iš] (II 7-8; III 32’-33’)

“Ebla’da a[ma, tahtın şehrinde] geçimini sağlayan altı kral vardı. / Ebla’da a[ma, tahtın şehrinde] altı kral onların geçimini sağlıyordu”.

<i>zilat</i> ¹⁹ (Hattice)	= “sandalye, taht”
(THRONUS) <i>ištar(ta)</i> ²⁰	= “taht”
(çivi yazısı Luv./ hiyeroglif Luv.)	
<i>harnau-</i> / <i>harauni</i> ²¹	= “doğum-sandalyesi”
GİŞŠÜ.A 1.ÜŞÜ.I	= “bir tür katlanabilir(?) berber(/temizlikçi) sandalyesi” ²²

Taht olarak görülen kelime: GİŞŠÜ.A Sumerogramı ile ifade edilmiştir. Hurricceden gelen Hititçe karşılığı GİŞ *kišhi-*’dir. Belgelerin büyük bir çoğunluğunda GİŞŠÜ.A genellikle “oturma yeri ve sandalye” anlamına gelmektedir ve bu birçok değişik ortamda da kullanılmaktadır.²³ şekli ve neden yapıldığı metinlerde çok az geçmektedir (Fig.1-19). Tahminen GİŞ determinatifi, sandalyenin çoğu kez tahtadan yapıldığını ifade etmektedir: KUB XLII 81 3’te: 1^{IN} GİŞŠÜ.A KAXUD AM.SI 1 GİŞŠÜ.A-*hi* GİŞESİ 12 GİŞŠÜ.A “Fildişinden 1 sandalye, abanozdan 1 sandalye, ...x’den 12 sandalye”. Burada kastedilen fildişi sandalyenin kesinlikle tahtadan yapıp fildişinden kaplanmış bir sandalye olduğudur (fildişinden bir arkalıkta mümkündür). Çoğu kez altından sandalyelerden de bahsedilmektedir (aynı şey gümüşten yapılmış bir sandalye için de geçerlidir).²⁴ Fakat bunlar

¹⁸ Metin yerleri ve değerlendirmeler için bkz. F. Starke, StBoT 31, 1990, s.111vd.

¹⁹ HEG (T), s.291; C. Girbal, *Beiträge zur Grammatik des Hattischen*, 1986, s.157-158.

²⁰ KBo XX 75 Rs. 14: GİŞŠÜ.A^{HA} : *iš-tar-da-al-la x*. (13. yüzyıl); Boybeypınarı 1 I B THRONUS *i-ša-tara/i-tá-za* (9.yüzyıl, Pl.N.A.); THRONUS *i-ša-tara/i-ti-i* (9.yüzyıl, Sg.D.). Ayrıntılar ve diğer etimolojik karşılaştırmalar için bkz. F. Starke, StBoT 31, 1990, s.416vd.

²¹ G. Beckman, StBoT 29, 1983, s.129,278; HED, s.174vd.; HW² (14), s.274-275; H. Eichner, Sprache 30, 1984, s.197.

²² Belki pratik kullanımlar için ortamlara göre uyarlanmış, askerin kullandığı sandalye olabilir. R.H.nBeal, THeth 20, 1992, s.539; ayrıca bkz. P. Dardano, “*Cronaca di palazzo*”, 1997, s.51.

²³ VS NF XII Nr.7 = VAT 7698 Vs.I (7) *nam-ma-aš-za-kán A-NA GİŞŠÜ.A e-ša-ri GİŞŠÜ.[A (8)İŠ-TU GADA ka-ri-ja-an nam-ma-aš-ši GİŞ[BANŠUR pīran] (9)ti-an-zi nu-kán LÚMİŞ URU Hat-ti hu-u-ma-a[n-te-eš ... (7)Poi egli (cioè, il re) siede sul trono - il trofno] (8)(è) coperto con un panno; inoltre [davanti] a lui un [tavolo] (9)si pone e tutt[gl]i uomini di Hattī, ... II. Muršili’nin yeni bir ritüel metnindeki bu içerik için bkz. F. Pecchioli Daddi, AoF 27, 2000, s.345,347.*

²⁴ KUB XLIII 49 30. Bakır olanı ise KUB XXXIII 66 Vs.I 15’tedir. Ayrıca bir Mitanni mektubunda bir ‘altın taht’ tan bahsedilir [Mitanni-Brief III 67, E. Neu, StBoT 32, 1996, s.404].

edebi kompozisyonlarda geçen hayali mobilyalar veya kült işlerinde kullanılan küçük sandalyelerdir.²⁵ Parçalar şeklinde ele geçen bir Fırtına Tanrısı mitosunda, bakırdan bir sandalye şiirsel bir şekilde anlatılırken; Ulippi Ritüelinde de bir sandalyenin büyüklüğü hakkında bilgi verilmektedir: “6 karış yüksekliğinde bir oturma yeri”.²⁶ Ayrıca ^{GIS}ŠÚ.A ile ^{GIS}zahurtin’in beyaz renkte oldukları²⁷ anlaşılma ile beraber; ^{GIS}ŠÚ.A’nın bir parçası olarak: [^{ŠA} ^G] ^{GIS}ŠÚ.A = ma = ššan 1 ^{GIS}pa-ti-ja-al-le-en [... ^G] ^{GIS}DAG šer tianzi “taht (kürsüsünün = ^{GIS}DAG) üzerine tahtın (= ^{GIS}ŠÚ.A) bir bacağı koyarlar”²⁸ şeklinde tanımlanarak bahsedildiği görülmektedir.

^{GIS}ŠÚ.A LUGAL-UT-TI “kral sandalyesi/tahtı”; ^{GIS}ŠÚ.A A-BI-ŠU “babaların sandalyesi/tahtı”²⁹ ve ^{GIS}ŠÚ.A-aš URU-ri “Tahtın şehri/taht şehri”³⁰ konusu vardır: Bu bakımdan, ^{GIS}ŠÚ.A Sumerogramı ^{GIS}GU.ZA “sandalye veya taht”³¹ ile eş anlamlıdır, ki ^{GIS}GU.ZA³² aynı zamanda ^{GIS}GU.ZA A-BI-ŠU(/JA) ve ^{GIS}ŠÚ.A LUGAL-UT-TI şeklinde de görülmektedir. Bunlarla fonksiyon bakımından ^{GIS}DAG yani Hititçe *halmašuit*³³ kısmen aynı anlama gelmektedir.³⁴ *halmašuit*, Hatti orijinli

²⁵ KBo XXII 6 IV 4, 6; KBo XIII 46 Vs. 6; KBo III 38 Rs. 7.

²⁶ KUB XXIX 4 Vs.I 28-29. “1 šekan yaklaşık 9,5 cm.” L. Rost, MIO 9, 1963, s.178.

²⁷ KUB XI 25 Rs.III 17-18: DUMU^{MEŠ} É.GAL ^{GIS}ŠÚ.A BABBAR ^{GIS}zahurtin BABBAR=y[a] / danzi t=ašta pedanzi (H. Hoffner, *The Laws of the Hittites*, 1997, s.203’teki transkripsiyonunu krş. A.M. Polvani, *Fs Carratelli*, 1988, s.212 ile).

²⁸ KUB LVIII 34 Rs.III 24-25: F. Starke, ZA 69, s.87 ve d.n.82; CHD, ^{GIS}patiwalli-“leg, foot (of furniture)”, s.244 [“They place one leg of the throne upon the throne dais”].

²⁹ Bu konuda bkz. A. Archi, SMEA 1, 1966, s.76vd. ve J. Siegelová, Eisen, 1984, s.78vd.; -, RIA 8, 1995, s.332.

³⁰ ^{GIS}ŠÚ.A-aš URU-ri “Tahtın şehri” URU Eblai ^{GIS}ŠÚ.A-aš URU-ri “Ebla’da, tahtın şehri” ile I-ib-la-pa še-er-še-ni “Ebla’da tahtta”, metin yerleri ve değerlendirmeler için bkz. E. Neu, StBoT 32, 1996, s.349,403vd,481.

³¹ ^{GIS}GU.ZA’nın yüksek hiyerarşik düzenin oturağı olarak genelde kralın kullandığı konusundaki yorumları için aynı zamanda bkz. H.G. Güterbock-T. van den Hout, *Bodyguard*, 1991, s.51 ile krş. A. Archi, SMEA 1, 1966, s.76 d.n.3 ile.

³² ^{GIS}GU.ZA-hé için bkz. S. de Martino, ChS 7, 1992, s.131.

³³ Çivi yazısı Luvicesine geçen bu kelime için bkz. DLL, 1959, s.39; F. Starke, StBoT 31, 1990, s.450 d.n.1627 ve H.C. Melchert, CLL, 1993, s.48.

³⁴ Bu son iki terim önlerinde bulunan malzeme verisi olan “demirden” ifadesi ile birlikte esasen eski olan yeni Hititçe kopyalarından tanınan metinlerde geçmektedir. KBo XVII 88+KBo XX 67+KBo XXIV 116 kopyaları ve paralel metinleri KBo XXII 201, KBo X 39, daha sonra VAT 7481 ile dupl. VAT 13016 ve KBo XXIII 101 ve Bo 6091. J. Klinger, StBoT 37, 1996, s.(354)368-369: VAT 7481 Rs.IV (13)]x-an a-aš-šu-ša-aš (14) [ha-lu-ga-aš] ú-e-mi-iš-ki-[d-du] (15) [ma-ja-an-ta-a]n ^DUTU-šum-mi-in

bir tanrıçanın adı formunda ^DHalmašuit³⁵ = “taht tanrıçası” olarak tanrısal statüde bulunmaktadır.³⁶ Bu tanrıça açık olarak ilahlaşmış tahtın kendisidir ve kraliyeti, kısaca “taç”ı temsil eder³⁷ (Hattice bir ad taşıyan tanrı Zilipuri/a da “krallık tahtını yapan tanrı” olarak görünmektedir).³⁸ Aynı zamanda Hurrice ^{GIS}kišhi- = “koltuk/taht” → ^Dkišhi-;³⁹ ^{GIS}tapri- = “tabure, arkalıksız iskemle” → ^Dtapri; ^{GIS}tuni- = “bank” “koltuk/taht” → ^Dtuni-⁴⁰ de DINGIR = “tanrı” adı determinatifi ile tanrısal formda da⁴¹ [Hepat, Ša(u)uşga/IŠTAR, Tešub’un (Hurri) tanrısal atribüleri olarak

(16)[(ta-ua-)]an-na-an-na-an e-ua-li-in (17)[(AN.BAR-a)]š ^{GIS}DAG-ti pa-id-du (18)[(d)]u-uš-ga-ra-az-za-pát e-eš-du ... (26)[ma-ja-a]n-ti ^DUTU-šum-mi (27) ta-ua-an-na-ni e-ua-li (28)da-lu-ga-uš MU.KAM^{HI}.A-uš ša-am-ni-ja-ta-ru (29)AN.BAR-aš ^{GIS}DAG-ti pa-id-du (30)du-uš-ga-ra-za-pát e-eš-du ... (13-18): “... [Kudretli] güneşimiz (Majestem) (ve) verimli/faydalı(?) Taşananna [iyi] haberi demirden bir tahtta al[malı/bulmalı]. Sadece memnuniyetin hakim olduğu duruma gelmeli (/öyle bir duruma gelmeli ki sadece memnuniyet hakim olmalı)” (26-30): “[Kudretli] güneşimiz (ve) verimli/faydalı(?) Taşananna için onlar uzun yıllar <getirmeliler/vermeliler>. Demirden bir taht yanında durmalılar. Sadece memnuniyetin hakim olduğu duruma gelmeli (/öyle bir duruma gelmeli ki sadece memnuniyet hakim olmalı).” (krş. KBo XI 33 Rs. 4 {s.358 (ayrıca 318; 325; 347; 510-1; 517); KUB LVII 27 4-5 {s.361}). KUB XXVII 69 Vs.II 20-21 {s.526-527}: MUNUS LUGAL-ša-an ^{GIS}DAG-ti ša-ra-a ti-i-e-ez-zi “Kraliçe tahta çıktı”. Rs. VI 2-4 {s.532-533}: nu-za-an MUNUS.LUGAL ^{GIS}DAG-ti ^{GIS}ku-ra-ak-ki pı-ra-an e-ša-ri “Ve kraliçe tahtta, kolonun/sütunun önüne oturuyor.”

³⁵ Metin yerleri ve lit. için bkz. B.H.L. van Gessel, *Onomasticon of the Hittite Pantheon*, 1998, s.77vd.

³⁶ E. Neu, StBoT 18, 1974, s.148. Ayrıca bkz. E. Laroche, *Recherches sur Les Noms des Dieux Hittites*, 1947, s.21’de : Hititçe: *Halmašuit* = Hattice *Hanpašuit* eşitliği olarak okumak gerektiğine dikkat çekmektedir; ka=*hanpašuit*=un (ve) -šan ... ^{GIS}DAG-ti; *Ha-an-ua-šu-it*(-)[k]a-a-at-tağ ayrıntıları için aynı zamanda bkz. F. Starke, ZA 69, 1979, s.47vd.; E. von Weiher, RIA 4, 1972-75, s.62; HED, 1991, (*halmasuit*-) s.41vd.; J. Klinger, StBoT 37, 1996, s.162-166 d.n.146: nu ^{GIS}ŠÚ.A PA-NIDINGIR^{LIM} ^{GIS}DAG-ti ti-an-zi. nu ^{GIS}DAG-iz TI⁸MUŠEN-an *halzai* “Taht Tanrıçası kartalı çağırır” (KUB XXIX 1 Vs.1 50-51) M. Marazzi, VO 5, 1982, s.152; HW² (14), s.267; M. Popko, OLA 55, 1993, s.321vd.

³⁷ O.R. Gurney, *Religion*, 1976, s.9vd.

³⁸ ^DZilipuraš LUGAL-uš = kral epiteti ile nitelendirilmektedir (ve adigeçen tanrı Fırtına tanrısı ve Arinna’nın Güneş tanrıçasından sonra üçüncü sırada anılmaktadır). Portal, anıtsal kapıda bulunan tanrı olarak belirtmek “krallık tahtını yapan tanrı” olarak özellikle yapı bittikten sonra kült töreninde görev almaktadır. E. Laroche, DH, 1947, s.39; M. Darga, *Hitit Mimariği*, 1985, s.43; B.H.L. van Gessel, OHP, 1998, s.581vd.

³⁹ Metin yerleri ve lit. için bkz. B.H.L. van Gessel, OHP, 1998, s.240.

⁴⁰ Metin yerleri ve lit. için bkz. B.H.L. van Gessel, OHP, 1998, s.529.

⁴¹ KBo XXI 87+III14 : ^DGi-eš-lı ^DA-da-a-ni ^DTu-u[-ni] ^DTap-ri] bkz. M.Popko, *Kultobjekte*, 1978, s.80-81.

kešhi/^{GİS}ŠÚ.A-*hi adani* ve *tūni tapri*⁴²] görülmektedir. IV.Tuthaliya'nın Anadolu hiyeroglif yazısıyla yazılmış Emirgazi altarındaki DEUS.MONS.THRONUS'un "taht tanrısı" olarak da hiyeroglifteki karşılığına geldiğini görmekteyiz⁴³ (Fig.16).

Temenni formunda aylık bayram törenlerinde de (/temennilerde) tahtlardan bahsedilir: Prensler kral çiftinin önüne çıkınca temennilerde bulunup bunlardan sözedirler. Bir tapınak görevlisi [^U *halijamiš*] memura ekmek verir ve heykel duacı **demir tahtta** oturan kral ve kraliçeye iyi temennilerde bulunurlardı: "sağlık, güç, emniyet, uzun yıllar ve iyi haberler (dilekleri)".⁴⁴ Kralın hayatını korumak için düzenlenen büyü ayinlerinin yanısıra (kral için), ölünce yapılan ayinlerde de bahsi edilirdi: "Yaşlı kadın oturturulan heykelin şerefine kadeh kaldırıldıktan sonra arabadan indirilir ve altın bir taht (eğer kadınsa oturarak) üzerine konur. tahtın üzerindeki heykel bir yere yerleştirilir ve bir(az) daha (yeniden) öküz ve koyun kurban edilir".⁴⁵ Diğer bir mitolojik metinde "...Kamrušepa demir bir taht diker ve onun üzerine kurşundan bir yün tarağı koyar" şeklinde geçmektedir.⁴⁶

Burada kullanılan ve bahsedilen malzeme derin bir sembolik anlam taşımaktadır. Bu tahtlar semboliktir ve bunlar kalıcılık, emniyet, afiyet ve yasallığı temsil etmektedirler. Bunlar gerçek nesneleri ifade etmedikleri⁴⁷

⁴² Metin yerleri için bkz. B.H.L. van Gessel, OHP, 1998, s.1062; 1067.

⁴³ J.D. Hawkins, AnSt 20, 1970, s.85 [(THRONE)asatara"ta" (/isatarata L 298) "taht"]; -, AnSt 25, 1975, s.129-130; E. Masson, «Journal des Savants», (Jan.-Mars) 1979, s.23 ve 34. L.297=M.255 no.lu bu işaretin yorum ve analizleri için bkz. M. Marazzi, *Il Geroglifico Anatolico Problemi di Analisi e Prospettive di Ricerca*, 1990, s.201vd. ile no.296. Ayrıca bkz. H.Th. Bossert, *Fs Friedrich*, 1959, s.61vd.; F. Starke, *StBoT* 31, 1990, s.416vd.; D. Symington, *Papers of the Conf. Held at the Inst. of Archae.*, Univ. Coll. London, June 28-30, 1993 [1996], s.128vd. yüksek arkahlı sandalye [SOLIUM (L 299)].

⁴⁴ VAT 7481 III 20-22; KBo XVII 88+KBo XXIV 116 III 22-27 Transkr. ve terc. için bkz. J. Siegelová, *Eisen*, 1984, s.78vd. E. Neu, aynı zamanda Eski Hitit zamanından gelen bu metinde ritüelin giriş kısmı içindeki "demirden bir taht"tan bahsedildiğini iddia eder. Siegelová, Neu'un tamamlamasının çok uygun olmasını desteklemesine karşın *halmašuit*- "taht" kelimesinin çoğul olması hususunda endişelidir: "Saray oğlanı koşar ve demirden [tahtlara], kralın yanına gider".

⁴⁵ Ölü gömme ritüelinin 12. ve 13. günleri: KUB XXX 19+20+21+22+XXXIX 7 Vs.I 36vd. ve KUB XXXIV 66+XXXIX 7 Rs.III 2vd. {=KUB XXX 24 Vs.II 14-16} Transkr. ve terc. için bkz. H. Otten, *Hethitische Totenrituale*, 1958, s.34-35, 40-41, {60-61}. Aynı zamanda bkz. V. Haas, GHR, 1994, s.225vd. A. Archi, SMEA 1, 1966, s.82.

⁴⁶ KUB XII 26 Vs.II 3-4. (ayrıca krş. KBo XXXVII 1 Vs. r.Kol.22b-28b) J. Klinger, *StBoT* 37, 1996, s.643.

⁴⁷ Genellikle bu tasvirler gerçek ölçülerinde değillerdir. Ölçüleri envanterlerde 9 cm.den küçük olup tam 22 cm. olarak tahmin edilen *šekan* ölçü birimi ile verilmiştir (S.

için her iki belge de Anitta'nın Puruşhanda şehri hakiminden egemen olduğuna dair kanıt olarak alacağı demir sandalyeyi anlamak bakımından önemlidir.

Tahtın kutsal özelliklerini anlatan bazı metin yerlerinde (mızrak ve ^{GİS} *kalmuš* la birlikte geçmektedir)⁴⁸ (Fig.26a):

"(10) Kral arabadan aşağı (11) iner. Saray muhafızlarının başı krala (12) ^{GİS} *kalmuš* u verir. (13) 2 saray muhafızı kralın önünden giderler. (14) Kral *halentuua* evinin içine (15) girer (gider). Saray muhafızlarının başı kraldan ^{GİS} *kalmuš* u (16) alır. Kral (ve) kraliçe tahtta otururlar. (17) 2 saray muhafızı, mızrağı, ^{GİS} *kalmuš* u (18) ve havluyu içeri getirirler. Ve havluyu (19) krala verir. ^{GİS} *kalmuš* u ise tahtın sağına koyar".⁴⁹

KUB II 10 Rs.III 9'vd. kralın bir kutsama sonrası ^{GİS} *kalmuš* u bizzat tahtın üzerine koyduğu söylenmektedir: "(14) Kral oturunca (15) kral ^{GİS} *kalmuš* u (16) [taht]ta koyar".

Adı, (Hattice) Tanrı *Zilipuri/a* [= "krallık tahtını yapan tanrı"]dan türetilmiş; *Zilipuriatalla* rahibi tarafından yapılan ve Hatti dilinde yazılmış ve Hitit diline çevrilmiş bir metinde: kainatın oluşumundan,

Alp, «Anadolu» 6, 1961/1962, s.200,205vd.; L. Rost, MIO 9, 1963, s.176-178). Genelde 1 veya 1 ½ şekandır. Bazen de 2 *šekan*, yani 9-18 cm.dirler. Bu nedenle onlar heykel değil heykelciklerdir ve böyle heykelcikler de bulunmuştur (=Lazkiye heykelciği : 12,5-15; Boğazköy heykelciği : 12,5cm.; Amasya-Zara heykelciği: 21,5cm., S. Alp, «Anadolu» 6, 1961/1962, s.191vd.; K. Bittel, «Historia» 7, 1964, s.123vd.; H.Th. Bossert, «Altanatolien», 1942, Res.581-582; Bolu-Aktepe : 14,5cm.; Anadolu Med. Müzesi'ndeki tanrı heykelciği : 4,3cm. [ve aynı zamanda benzer diğer buluntular için de] T. Özgüç, *BMECCJ* 11, 1999, s.23vd.). Yapılan kutsamalar gerçek ölçüde kült heykellerinin varlığını gösterir ve K. Bittel kazı yapılan tapınaklardaki kaidelerin kült tasvirlerinin tam ölçüde olduğuna dair birer kanı teşkil ettiklerini belirtir. Bu nedenle heykelciklerin kopya olduğunu öne sürer (işin gerçeği bu düşünceleri kanıtlayacak verileri envanterlerde bulunmamaktadır). Fakat bulunan heykellerden yola çıkarak Pudušepa'nın tanrıça Leluanı'yi kutsamak için yaptırdığı Hattušili kadar büyük ve kafası, elleri ve ayakları altından olan heykel kanıt teşkil edebilir. Fakat merkeze ait kasabalarda bulunan kült envanterleri ile bu yerlerdeki heykelciklerin gene kült tasvirleri olduğunu belirtir. O.R. Gurney, *Religion*, 1976, s.26.

⁴⁸ KUB X 21 Vs.I. Benzer anlatımların geçtiği metin yerler ile transkr. ve terc. için bkz. S. Alp, *Belleten* 12/46, 1948, 303vd. ^E *halentuua* 'da kült törenlerinin çeşitli evrelerinden biri olan, 'Büyük Toplantı' *šalli ašešar* gerçekleşirken, kutsal Taht'ta krallık simgeleri ^{GİS} *kalmuš* ucu eğri asa'nın dayanması gerçekleşiyor. KBo X 26 Vs.I {51/u} I. Singer, *StBoT* 27, 1983, s.30 (d.n.20),72; -, *StBoT* 28, 1984, s.42 {str.17-23 (ve 28-35)}.

⁴⁹ Kral tahttan indiği zaman ^{GİS} *kalmuš* yine kendisine verilmektedir: KUB II 374-6. Bayram gününün sonunda kral tören yerini terk ederken saray muhafızı tahttan ^{GİS} *kalmuš* u ve mızrağı alır : KUB XI 34 Rs.VI 35-38.

tanrı(lık)ların görevlerini paylaştıklarından ve ardından üstünde Tabarna'nın yani kralın oturacağı büyük tahtı Hattuša'ya koymalarından bahsedilir.⁵⁰ Tanrı ZABABA için içme seremonisi esnasında (bayram konvoyu şekillendiğinde); kraliyet çifti geçerken, rahipler Kampiuit tanrılığının heykelini kaldırırlar. Onun önünden Putpar(?) tanrılığı yanına taşınır. Yetişen bir tellak/berber "tanrılığın asası"nı taşır.⁵¹

Dua çağırısı ve subayların içme seremonisinde:⁵²

"Sonra subay çağrılan Dağ tanrısının heykelini alır ve sırasına geçer. Üçüncü subay gelir ve soytarı üçüncü kez çağırır: Gel, Dağ Şarišša('ya?), doğru! Besili sığırlara ve koçlara, güçlenmiş majesteye ve Tawananna'ya sen bekçilik yap. Güçlenmiş ve korunmuş olsunlar. İyi haberi majeste demirden tahtta alsın, ve sevinç hüküm sürsün" ... "İyi ve varlığa(?) yetiş... İyi haber güçlenmiş majesteye ve Tawananna'ya demirden tahtta iletilsin ve sevinç hüküm sürsün".

Hititlerin yaşamında, tahtlar en önemli unsuru oluşturan nesnelerden biriydi (Fig.1, 5, 7-9, 18, 19). Bu düşünceden hareketle (Hititler); söz konusu bu tahtları,⁵³ törensel ayinlerle çevrelerinde bulunan her alanda, istedikleri biçimde (manevi) bir bağlantı kurmak amacıyla kullanır⁵⁴ ve bunu da bir dini törene dönüştürürlerdi. Bu düşünce, bir tapınağın temelinde kalıp olarak kullanılan madenlerden üretilen etkileyici yapı ve süsleme nesneleri olarak temele konulduğu Hitit yapı ritüellerinde⁵⁵ de kendini göstermiştir:

⁵⁰ H.S. Schuster, *Die hattisch-hethitischen Bilinguen*, 1974, s.59vd.; V. Haas, GHR, 1994, s.723.

⁵¹ V. Haas, GHR, 1994, s.732.

⁵² V. Haas, GHR, 1994, s.825.

⁵³ Tapınaklarda kült odalarının tümü aynı türde yapılmışlardır. Bunlar kült tasviri dışında, taht ve ocakları kapsayan dikdörtgen odalardır. Tahtın durağan olduğunu düşünmemek gerekir, nitekim böyle durağan bir taht yeri de tanıtlanmamıştır. R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, 1991, s.467. Buna karşın Hititçe *tunnak(k)eššar* "Taht salonu" karşılığındaki metin yerleri ve değerlendirmeler için F. Starke, StBoT 31, 1990, s.109vd.: "*Thronsaal* (taht salonu)"; (Anitta Metninde) E. Neu, StBoT 18, 1974, s.143; -, StBoT 26, 1983, s.200: "*Innengemach* (iç bölme); J. Tischler, HDw, 1982, s.93: *tunnakkeššar* "*Innengemach*, *Schlafzimmer*" (=E.ŠA); E. Rieken, StBoT 44, 1999, s.396vd.

⁵⁴ Yatıştırma (hiddetini teskin etme, kefare) ritüellerinde tanrılara ve tahtta ilişkin satırlar: KUB XV 42 Rs.III (19-20) nu DINGIR^{ME}Š *kangataizzi* "propitiates the gods" (22) nu G^{IS}DAG-tin *gangataizzi* "propitiates Throne" [HED (K), s.53].

⁵⁵ Yapı ritüeli = KBo IV 1 Vs.1 Transkr.-terc. ve yorumlar için bkz. M.Darga, *Hitit Mimarlığı*, 1985, s.32vd. tamamlamalar CTH 413 B ve 413 C'ye göre yapılmıştır.

"(1-3)Ne zaman ki yeni bir tapınak veya yeni evler el değmemiş bir yerde inşa edilirse, temeller atıldığı zaman temel taşlarının altına şunlar yerleştirilir : ... (8-10) Bak! Bakır dayanıklı ve de ölümsüz olduğu gibi bu tapınak da öyle dayanıklı olsun ve orada kara topraklar üzerinde ölümsüz olsun. (11-13) Kurban sahibinin adı çağrılır: Kim ki bu tapınağı inşa etti ve o da tanrılarının önünde aynı şekilde ölümsüz olsun! Gelecekte tanrılarının önünde bu tapınak yaşam ve zenginlikle doyurulsun. (14-18) Bir evin 4 köşesi toprağın üzerinde ölümsüz/sağlam olduğu gibi ve onlar yerlerinden döndürülmediği gibi, gelecek günlerde, tanrılarının önünde, Kurban sahibinin varlığı aynı şekilde değişmesin/yerinden oynamasın! Ve bu tapınak, tanrılarının önünde, Hatti memleketinin hükümlerliği için, ve krallığın tahtı için, hayat, sağlık ve kudret ile doyurulsun. (28-30) Bak! Bu tapınak ki, sana Tanrı'ya inşa ettik -hangi tanrı için inşa edilir (ise) adı söylenir-, ve onu biz inşa etmedik! Onu bütün tanrılar inşa ettiler! (31-34) Onu erkek Tanrılar marangoz gibi inşa ettiler. Fakat temeltaşlarını Tanrı Telipinu alta koydu; orada onların üzerine duvarları, bilgeliğin Kralı Tanrı Ea inşa etti. Fakat ağaç(lar) ve taş(lar) bütün dağlardan getirildi ve toprağı Tanrıçalar getirdi. (41-44) Bak! Temellerin dibine, altını temele koydular; ve altın gibi ölümsüz başkaca saf, dayanıklı ve bizzat Tanrılara da ölümsüz gibi ve o (...) Tanrılara ve insanlara iyi (olsun)! Ve bu tapınak, aynı şekilde Tanrı'ya ölümsüz ve iyi olsun! (sonsuz dek yaşasın!) (45-46) Ve Kurban Sahibi ile ahfadı, gelecek günlerde, aynı şekilde Tanrılarının nezdinde gözde (olsun) ve varlık içinde olsun!"

Bir fal metninde:⁵⁶

"Arušna kenti tanrısının majesteye karşı [öfke] içinde saptanmış olduğuna gelince: ... Ey tanrı, bunun için öfkeleniyorsen, et işareti olumsuz olsun. Taht solda olumsuzdur".

Dağların doruğundaki kayalar, dağlar da⁵⁷ egemen tanrıların doğal tahtlarıdır⁵⁸ (Fig.6) ve "taht" bir tanrıça olarak, kralın yanında Hitit

⁵⁶ KUB XXII 70=Bo 2011 Vs. 7,10: transkr. ve terc. için bkz. A. Ünal, *Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni*, 1983, s.45,57-58,82.

⁵⁷ Tarhuntašša- krallık bölge sınırları içindeki dağlar üzerine de yapılan araştırma ve değerlendirme için önemle bkz. A. Dinçol-J. Yakar-B. Dinçol-A. Taffet, «Anatolica» 26, 2000, s.1-29 [Karadağ; Kızıldağ (=Tarhuntašša); Meke dağındaki Volkanik göl (=KASKAL.KUR uatar hinnaruqaš); Sultan Dağları; Kayalı Dağı; Çil veya Çal Dağı;

Krallığı'nın güçlülüğünü simgelemektedir.⁵⁹ Hititler'in dinsel inançlarında kaya tahtları da kutsanmaktadır.⁶⁰ Hatti ülkesinin başkenti sarayda (doğal kayalıklar Büyükkale'de) oturan Hitit kralı bağımsızlık, merkezi otorite, güç ve egemenliğin temsilcisidir. Keza Kızıldağ'ın zirvesinde doğal kayadan yontularak oluşturulan taht (ve altar) aynı zamanda Büyük Kral Hartapus'un oturduğu tahtla da özdeşleşmektedir⁶¹ (Fig.7) (=Böylelikle Dağlardaki Taht [Tanrıçası] ile krallığın gücü ve egemenliği, yerel krallıklara kadar kabul ettirilen dinsel ideolojinin temsilcisi oluyordu⁶²) (Fig.4). Buna örnek; Yazılıkaya'daki A odasının baş sahnesinde, ayakta duran⁶³ tanrı tasvirleridir: (tanrılar dünyasındaki üst mevkilerini vurgulamak amacıyla) Teşup, başları öne eğilmiş iki dağ tanrısının (Namni ve Hazzi) sırtına basar durumda gösterilirken arkasında elinde topuzuyla iki dağa basan Hava Tanrısı ve Teşub'un hemen karşısında Hepat(u) ile oğulları Şarrumma dağ tepelerine basan bir aslanın (veya panterin) sırtında ayrı ayrı temsil edilmişlerdir⁶⁴ (Fig.35). Eski Hitit

Osmanlık Dağı; Karaca Dağı; Erenler Dağı]; ayrıca bkz. M. Forlanini, SMEA 40, 1998, s.219vd.; J. Börker-Klähn, *Fs T. Özgüç*, 1989, s.237vd.

⁵⁸ (Hasanlı'dan) altın bir kap üzerindeki tasvirde yeralan tahtın tamamen dağlardan oluştuğunu görmekteyiz (; bu gerçekten çok iyi bir örnektir). Bkz. (B. Hrouda Vorderasien I. *Mesopotamien, Babylonien, Iran und Anatolien*, 1971;) V. Haas, *Berggötter*, 1982, s.200vd. Abb.40.

⁵⁹ (Eski-) Hitit geleneğinde kraliyet ideolojisi ile dağların sembolik değeri; halmaşuit ve dağlar; fırtına, güneş ve halmaşuit tanrıları ritüelleri; aylık bayramlar ve dağlarla ilgili bağlantılar için ayrıca bkz. A. Lombardi, «Mesopotamia» 31, 1996, s.49vd.

⁶⁰ Hişuua bayram kutlamalarında bazı ritüeller kaya tahtlarının kutsandığından bahseder. V. Haas, *Berggötter*, 1982, s.68vd.

⁶¹ J. Börker-Klähn, *Akyurt-Devam Anı Kitabı*, 1995, s.68vd., 76 ve fig.2.

⁶² F. Starke, *ZA* 69, 1979, s.47-120. Dağlar ve tahtlar arasındaki bağlantılarla epititler için ayrıca bkz. A. Archi, SMEA 16, 1975, s.94vd. ile 103vd.

⁶³ "...Majeste(/m/leri) (ve) Tawananna'nın demirden tahtı yanında, onlar (ayağa) kalkmalılar. /ayakta durmalılar (yani, dağlar!)" ¹UTU-šummaš ^{MUNUS}Tawanna[annaš] AN.BAR-aš ^{GİS}DAG-ti [š]amniñantaru : KBo XXII 201 Rs.IV 10-12, (*mañjantan* ^{MUNUS}Tawanannan AN.BAR-aš ^{GİS}DAG-ti *paiddu-ua*) A. Archi, SMEA 16, 1975, s.94vd. (; E. Neu, *StBoT* 5, 1968, s.151).

⁶⁴ Ayrıca erkek tanrılar sırasının sonlarına doğru, dört sakallı tanrı (Yazılıkaya No.17-13) dağ tanrıları olduğu gibi HH lejandlarındaki papana, Hurrice "dağlar" okunuşundan anlaşılmaktadır. Ayrıca bu sakallı tanrıların giysilerindeki özellik, pullu ve çıkıntılı etekleri de ikonografi açısından dağ tanrıları olduklarını kanıtlamaktadır. M. Darga, *Hitit Sanatı*, 1992, s.159vd. Asur'daki Şamşı-Adad ile bağlantılı olarak, o bölgedeki (Suriye) dağ tanrısı bölgenin ana tanrısıyla bütünleşmiştir. Kendini bazen dağların üzerinde gösteren Fırtına tanrısı; tahminen hayalinin belirtisini göstererek yalnızca bereket ve verimli olmakla kalmayıp aynı zamanda kutsal dağ sergiler ki, bu da kutsal tanrının oturduğu yerdir. Mitanni mührü belki 15 ve 16. yüzyılın son zamanlarında Fırtına Tanrısı adı altında, dağların yerine, dağların tanrısı olarak bilinen ilk

Krallığı'nın ilk evrelerindeki dinsel belgelerde bu durum, krallığın, "kudret, güç" alanlarının Kral ile Taht Tanrıçası *Halmaşuit*- arasında bölünmüş olmasıyla, açıkça görülmektedir.⁶⁵→ Kral yeni bir saray inşa edince ve de sıra kereste ile çatısını yapmaya gelince şöyle söylerler: (çatı için kereste Tahtın hükmettiği dağdan gelir→):⁶⁶

"Kral Tahtta der ki: 'Gel! gidelim! Fakat dağların ardında kal! Benim insanlarımla rakibi olmamalınsın, benim rakibim olmamalınsın! Bana [eş]it (ve) dost kal!

Gel! Dağa gidelim! Ben, kral, sana cam(-eşya=zapziki)⁶⁷ vereceğim ve cam(-eşya=zapziki) yiyelim. Dağa hükmet (ve kolla)!

Bana, krala, tanrılar -Güneş tanrısı ve Fırtına tanrısı- ülkeyi (toprağı) ve evimi emanet etti. Ben, kral, ülkeme ve evime hükmedeceğim. Evime gelmemelisin (20)ve ben de senin evine gelmeyeceğim.

Bana, krala, tanrılar uzun yıllar verdiler; bu yıllara bir sınırlama yok (sonsuz).

Bana, krala, Taht; denizden güç/otorite (arması) (ve) arabayı getirdi; derhal bana annemin toprağını açtılar ve bana kral, (25)labarna dediler.⁶⁸

örneğini gösterir. Dağ tanrıları Suriye'dekilerde görülen pozisyonunu korurlar. Fırtına Tanrısının pekçok sanrıları arasında 13 ve 14. yüzyıllarda değişimler gösterir (biri, tanrıların iki dağ tanrısının üzerinde ikamet ettiklerini göstermiş; bu oldukça eskidir). Metinler aynı zamanda birçok dağ tanrısının; altın, gümüş, demir ve yünden yapılan heykellerini tanımlarken, bazıları Yazılıkaya No.42'deki ayaklar ile insan şekline sahiptir. Sembolik bu tanrının ikonik olmayan tasvirleri aynı zamanda pekçoktu (topuz, güneş ve ay diskleri, erkek heykeli ve kartal vs.). Konunun ayrıntılı incelemesi için önemle bkz. R.L. Alexander, *Fs N. Özgüç*, 1993, s.4vd. ve de J. Börker-Klähn, *Fs T. Özgüç*, 1989, s.237vd.

⁶⁵ Taht Tanrıçası'nın Zalpa şehrinin patron tanrılığı olduğu ve Hitit Krallık Dönemi öncesi Zalpa şehrinin Hattuşa'ya üstünlüğü bilinmektedir. Hitit kralı tarafından Hattuşa başkent seçilmeden önce Taht Tanrıçasının ve Krallığın şehri Zalpa ile Kral şehri Hattuşa arasında egemenlik gücü alanı bölünmüştür ve üstünlük Zalpa şehrinin eline geçmiştir (CTH 414). Daha sonra kral, Zalpa şehriden ayrılarak bağımsızlığını duyurur ve Fırtına Tanrısıyla Güneş Tanrısını temsilen ülkeyi, Hatti ülkesini idare eder. Bkz. M. Darga, *Hitit Sanatı*, 1992, s.29.

⁶⁶ KUB XXIX 1 Vs.I 5-38 (dupl. KUB XXIX 2 ve 3) B. Schwartz, *Or* 16, 1947, s.23-55; H.G. Güterbock, *RHA* 6, 1942-43, s.102-109; (terc.: A. Goetze, *ANET* 3, 1955, s.357; A. Lombardi, «Mesopotamia» 31, 1996, s.70-71.

⁶⁷ A.M. Polvani, *La terminologia dei minerali nei testi ittiti*, 1988, s.111vd.; E. Neu, *UF* 27, 1995 [1996], s.395; Y. Coşkun, «Arch. Anat.» 3 (*Gs Bilgiç*), 1997, s.67vd.

⁶⁸ LUGAL-u-e-mu ma-ni-ia-añ-ñ-a-en ^{GİS}ñu-lu-ga-an-ni-en ^{GİS}DAG-iz a-ru-na-za ù-da-aš DINGIR / an-na-aš-ma-aš KUR-e ñi-e-še-ir nu-mu LUGAL-un la-ba-ar-na-an ñal-zi-i-e-ir (krş. F. Starke, *ZA* 69, 1979, s.77).

O zamandan beri isteğimi Fırtına tanrısına, babama iletiyorum. Kral, Fırtına tanrısından yağmurların büyütüp güçlendirdiği ağaçları istiyor.

(Ağaçlara:) Cennetin altında yetiştiniz. Aslan altınızda dinlenirdi, panter altınızda dinlenirdi, ayı (30) içinizde saklanırdı. Fırtına tanrısı, babam, şeytanı sizden uzak tuttu.

Sığırlar altınızda otlandı, koyunlar altınızda otlandı. şimdi ben, kral, labarna, sizden payımı istiyorum”.

Tahtta seslendim, arkadaşşıma (ve dedim ki:)

(35)”Benim, kralın arkadaşı değil misin? Bana ağacı ver ki keseyim!”
Ve Taht şöyle cevap verir: “Kes onu, kes onu! Güneş tanrısı ve Fırtına tanrısı onu senin kullanımına sundu”.⁶⁹

2) ASALAR (/LITUUS):

a) ^{GIŠ/URUDU}GIDRU / ^{GIŠ/URUDU}PA (= *HAİTİ*) : “asa (hükümdar asası)”.⁷⁰ Egemenlik sembolü olarak görülen nesnedir. ^{GIŠ}=ağaç ve ^{URUDU}=bakır determinatifi ile [altın⁷¹, gümüş (ve gümüş kaplama)⁷², (küçük) bronz,⁷³ demir,⁷⁴ bakır,⁷⁵ kalay kaplama⁷⁶] yapıldığı ve bayram

⁶⁹ “Bana, krala Taht tanrıçası denizden güç ve savaş arabası getirdi.” Bu metinde görüyoruz ki, deniz kenarındaki bir yerden olan kral, Hattuša’yı almak için iki büyük tanrının vekili olan Taht tanrıçasıyla gelir. Gerçekte taht tanrıçası bu metinde önemli bir rol oynar. Kral tarafından “arkadaş” olarak anılır fakat dağların arkasında kendi ülkesinde kalması istenir. Fakat, *halmašuit* bir Hatti adı olduğundan kralın deniz kenarındaki gerçek krallığını temsil edemez. O.R. Gurney, *Religion*, 1976, s.9vd.

⁷⁰ HW, s.289; HZL, s.320, No.174.

⁷¹ ^{GIŠ}GIDRU GUŠKIN: KBo X 2 Vs.II 41; Bo 67/767 Rs.2III 6 (Yayınlanmamış metin: bkz. J. Siegelová, Eisen, 1984, s.144 d.n.13); ^{GIŠ}GIDRU GUŠKIN-ja: IBoT 18 Ay.VI 10.

⁷² ^{GIŠ}GIDRU KÜ.BABBAR: KUB XXX 41 Vs.I 30; XXV 49 Vs.II 17; Bo 4911 Rs. 15 (yayınlanmamış metin : bkz. J. Siegelová, Eisen, 1984, s.144 d.n.12); Bo 2151 r. Kol. 5 (yayınlanmamış metin : bkz. Siegelová, s.144 d.n.12 ve E. Neu, StBoT 25, 1980, s.107-108); ^{GIŠ}GIDRU ŠA KÜ.BABBAR: KUB XXXII 129 (+814/b) Vs.I 15; ^{GIŠ}GIDRU KÜ.BABBAR GAR.RA: KUB XXXII 103 (I) 16; ^{GIŠ}GIDRU DINGIR^{LIM} ŠU-aš AŠ-RU KÜ.BABBAR GAR.RA: KUB XXXVIII 1 Vs.I 35; ^{GIŠ}GIDRU^{HLA} KÜ.BABBAR: Bo 5478 Rs. 6 (Yayınlanmamış metin : bkz. Siegelová, s.144 d.n.12 ve Neu, s.107-108).

⁷³ 3 şekel ağırlığında küçük bronz asa: ^{GIŠ}GIDRU TUR ZABAR 3 GÍN KIL.LÁ.BI: KUB XII 8 Vs.I 12.

⁷⁴ AN.BAR-aš ^{GIŠ}PA-ti KUB XX 87 Vs.I 12.

⁷⁵ ^{URUDU}GIDRU: KUB XXXVIII 1 Rs.IV 6; ^{URUDU}GIDRU-ta: KUB XXXII 5 6.

⁷⁶ ^{GIŠ}GIDRU NAGGA GAR.RA: KUB XXXVIII 10 Rs.III 9; ^{GIŠ}GIDRU NAGGA GAR.RA: KUB XXXVIII 10 (Zusatz) 6 (Tml. için bkz. L. Rost, MIO 8, 1961, s.197).

kutlamaları ile ritüellerde kutsal özellikler taşıdığı görülmektedir: “... merhemli rahip libasyon kabını rahibe verir, rahip de boğaya libasyon yapar ve ona (boğaya) demir (bir) asa ile vurur ve o (boğa) koşar...”.⁷⁷

Asa⁷⁸ için kullanılan ideogram Hitit metinlerinde bu güne kadar ki örnekleriyle, oldukça ilginç bir gizem taşımaktadır. Herhalde bunun altında, belirli bir süslü silah için gizli bir anlam yatmaktadır. Bazı duplikatlarda genel olan PA/GIDRU⁷⁹ işareti vardır (veya PA.ĤAL). Hatti için Boğazköy metinlerinde çeşitli yazılım formları geçmektedir; bunlar da: a) Hatti/Hattuša ülke/şehir adı ^{URU}Ha-at-ti / ^{URU}GIŠPA-ti şehir için yazılım formu ile b) şahıs adı ^mGIŠPA-LÜ-i ve ^mPA-DINGIR^{LIM} (=Hattušili) olarak ideografik ve fonetik hecelenmeler şeklindedir. Hititçede ‘gümüş’ kelimesinin varlığının kesin kanıtlanmamış olduğu, aynen Hattuša (Lokativ) için ^{URU}PA-ši ’nin tekil yazılmasından Akadça *hattu(m)*, “asa, topuz” okunuşunun esprili kullanılışıyla = ^(GIŠ)PA anlamına gelmesi gibi. Bu veya benzeri yazılımların (^mGIŠPA-DINGIR^{LIM} vb.) özellikle şahıs adı *Hattušili* de daha sık olan ve herhalde “taşıyıcının hükmetme özelliği” gözönüne alınması(yla), yalnızca yazıcıların bu ‘gümüş’ kelimesini kendi veya komşu dildeki varlığını bildiklerini göstermektedir.⁸⁰ Birçok tanrının (^{GIŠ}GIDRU) “asa”larından

⁷⁷ [arkiu-Evi (“temizlenme evi” ya da “altar kulesi”) ile ilgili olarak KBo IX 136 Vs.I 1-11] KUB XX 87 Vs.I 10-13 transkr.-terc. için bkz. V. Haas-M. Wäfler, IM 23/24, 1973, s.9vd. ile S. Alp, BEHT, 1983, s.334vd.; J. Siegelová, Eisen, 1984, s.144; J. Klinger, StBoT 37, 1996, s.454. (5) LUGAL-i pa-a-i LUGAL-uš-ša GU₄.MAĤ (6)ši-pa-an-ti nu GAL ME-ŠE-DI GU₄.MAĤ (7)ŠUM-an te-ez-zi GAL ME-ŠE-DI (8)A-NA LÜMEŠ ^{GIŠ}GIDRU te-ez-zi (9)UGULA LÜMEŠ ^{GIŠ}GIDRU A-NA LÜSANGA te-ez-zi (10)Ü LÜGUDU₁₂ iš-pa-an-tu-uz-zi-eš-šar ŠA DINGIR^{LIM} (11)A-NA LÜSANGA ŠA GU₄.MAĤ (12)ši-pa-an-ti ta-an AN.BAR-aš ^{GIŠ}GIDRU-it GUL-aĥ-zi (13)na-aš i-ja-an-na-i a-pé-e EGIR-ŠÜ (14)i-ja-an-ni-ja-an-zi nu KASKAL-an pa-ra-a (15)ŠIR^{RU} “(5)gökyüzü biçimli altından libasyon kabı (ile) kral (6)boğaya libasyon yapar. Büyük-MEŠEDI (7)boğanın adını söyler. Büyük-MEŠEDI (8) (onlara) asa adamlarına söyler. (9)Asa adamlarının başı (ona) rahibe söyler. (10) merhemli rahip libasyon kabını (11)rahibe verir, rahip de boğaya (12)libasyon yapar ve ona (boğaya) demir (bir) asa ile vurur (13)ve o (boğa) koşar, onlar(da) (14)onun arkasından koşarlar ve yol boyunca (15)şarkı söylerler”.

⁷⁸ *qinal* “Stock, Stab, Stange” F. Starke, StBoT 31, 1990, s.313vd.; H.C. Melchert, CLL, 1993, s.269; E. Rieken, StBoT 44, 1999, s.448.

⁷⁹ PA işaretinin GIDRU okunuşu için bkz. HZL, No.174. GIDRU’nun *ĥat-sözcüğü karşılığının Hattice olduğu ağırlık kazanmıştır, değerlendirmeler için bkz. G.G. Giordadze, AoF 15, 1988, s.69; S.Ö. Savaş, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, 1998, s.511 ve d.n.43-45.

⁸⁰ C. Kühne-H. Otten, StBoT 16, 1971, s.33vd.; I. Singer, *Muwatalli’s Prayer to the Assembly of Gods Through the Storm God of Lightning* (CTH 381), (ASOR) 1996,

bahsedilmektedir⁸¹ (örneğin: Kunkuniya şehrinin Hava Tanrısı ile Lapana şehrinin (tanrı) *Ijaia*'sının asaları⁸²). Tanrıların asaları da kutsal sayıldığından tanrılara ve tapınaktaki kutsal yerlere kurban sunulduğu gibi tanrıların asalarına da sunulmaktaydı⁸³ [(üç (tane) *şuruḫḫa*-ağacı(ndan yapılmış) asayı, krş. Fig.40'ta elde tutulan asalar (/ok?) ile⁸⁴).

s.7vd. ve 130-131. Ayrıca bkz. S.Ö. Savaş, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 1998, s.511 ve d.n.42.

⁸¹ GİSPA'ları olduğu bildirilen tanrılar: Maraş(a) şehrinin Fırtına Tanrısı; Lapana şehri tanrıçası *ijaia*; Kumarbi efsanesinde seyahate çıkan tanrılar; Mukişanu; Taşmişu. Metin yerleri için bkz. S. Alp, *Belleten* 12/46, 1948, 310 d.n.21. Tanrı asaları için bkz. J. Siegelová, *Eisen*, 1984, [§ 1] s.131vd., 143 ile d.n.5'e; ayrıca H.G. Güterbock, *Fs Bittel*, 1983, s.216vd. C.W. Carter, *Hittite Cult Inventories* (diss., Chicago), 1962, s.52: KBo II 1 Vs.I (28) ^{PU} *Ma-ra-a-aš* 1 GU₄.MAH AN.NA-KI GAR.RA (29) 4 GUB-za 1 GİSTUKUL ZABAR 1 ^{URU} *DU*GİR 1 UD.ZALLI (30) [x]X GİSPA 1 *ua-ak-šur* 1 *HUP-PU* KÜ.BABBAR GAR.RA (31) 2 GİSPA 3 *AŠ-RA* KÜ.BABBAR GAR.RA 1 GILIM KÜ.BABBAR SAG.KI-ši. KBo XVI 78 Rs.IV 7'de : "Fırtına tanrısının [adamı] asayı tutar" anlatımıyla da, asanın yine Fırtına tanrısına olan aidiyetliğini belirtmektedir M. Popko, *THeth* 21, 1994, s.144-145.

⁸² G. Steiner, *RIA* 3, 1957-1971, s.564.

⁸³ (KBo II 30 Vs. 5; KUB X 11 Rs.III 12 Rs.IV 16.) KBo XV 37 (CTH 628) Rs.V (1) LUGAL-uš *UŠ-KE-EN* ^{LU} [(SANG)]A GİSGIDRU^{HLA} DINGIR^{LM} (2) *an-da hu-u-la-ḫi-ja an-da-pāt da-a-i* (3) *nu* LUGAL-uš A-NA DINGIR^{LM} 3-ŠU *UŠ-KE-EN* (4) ^{LU} SANGA-*ja-an IŠ-TU* GİSGIDRU^{HLA} DINGIR^{LM} (5) *iš-ki-ša 3-ŠU ua-al-aḫ-zi* (6) *nam-ma* LUGAL-uš GİSGIDRU^{HLA} *ku-ua-aš-zi* (7) *na-aš-za e-ša-ri ...* (13) *nu-uš-ma-aš a-ku-ua-an-na ua-ar-šu-li* (14) *p[é]š-ki-iz-zi IŠ-TU* GİSGIDRU^{HLA} *ja-aš* (15) *iš-ki-ša ua-al-ḫa-an-na-i* (16) *nam-ma* GİSGIDRU^{HLA} *ku-ua-aš-kán-zi* ... (31) *nu ua-ar-šu-li ak-ku-uš-kán-zi* (32) *IŠ-TU* GİSGIDRU^{HLA} DINGIR^{LM} *ja-aš iš-ki-ša* (33) *ua-al-ḫa-an-na-i nam-ma* GİSGIDRU^{HLA} DINGIR^{LM} (34) *ku-ua-aš-kán-zi* (1) Kral reverans yapar. Rahip ayrıca/kasten (2) bağlanmış olan tanrılık asasını alır. (3) şimdi kral tanrı önünde 3 kez raverans yapar (4) ve rahip tanrılık/tanrının asasıyla (5) (onun) sırtına 3 kez vurur. (6) Ardından/daha sonra kral asayı öper (7) ve oturur. ... (13-14) her defasında içip bitirmek/içini boşaltmak için (14) verir ve asa ile her defasında (15) onun sırtına vurur. (16) Ardından asayı öperler. ... (31-32) Ve tanrılık asası/ tanrının asası ile her defasında onun sırtına (33) vurur. Ardından tanrılık/tanrının asasını (34) öperler. C. Kühne, *Eothen* 10, 1999, s.114-117.

⁸⁴ Metinlerde, asa GİSPA ideogramı ile gösterilmekte olup akuzativ şekli GİSPA-an'dır. Bu durum (GİS)zau-'nın akuzativ şekline uymamaktadır. Başka bir deyişle, GİSPA ideogramının Hititçe karşılığı komün "müşterek" cinsinden bir kelime olmalıdır. Halbuki *zau-*, diğer "-u" ile biten noytrum kelimelerde olduğu gibi nom. ve ak. şekilleri aynı yazılıştadır. Yani noytrum cinsinden bir kelimedir. Trankr. ve terc. ve karşılaştırmalı yorumlarla diğer ayrıntılar için bkz. Y. Coşkun, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı* (AÜDTCFY No.239), 1974, s.437vd. Mızrak = GİSŞUKUR = (GİS)zau- eşitliğine karşı GİSŞUKUR = (GİS) *turi-* için aynı zamanda bkz. I. Singer, *StBoT* 27, 1983, s.58 d.n.17 ve 89vd. krş. F. Starke, *StBoT* 31, 1990, s.412 ve d.n.1484. H. Gonnet, «Anatolia» 19, 1975-76, s.127vd.

b) LITUUS → : ^{GİS} *kalmuš*-'un [(n. s-St.) "lituus", kraliyet asası"⁸⁵] yalnız bayram ritüellerinde geçtiği ve kral (ve Güneş tanrısı⁸⁶) tarafından kullanılan kraliyet alameti olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷ Bir asa veya baston oluşu ile ilgili yorumlara; metinlerde asanın ^{GİS}PA Sumerogramı ile ifade edildiğinin ardında başka bir Hititçe sözcüğün karşılık geldiği (bunun yanısıra ^{GİS}PA'nın kral tarafından taşındığına dair metin bilgisi olmadığı) savunulmaktadır.⁸⁸ Kralın bayram alaylarında taşıdığı ^{GİS} *kalmuš*-'un:⁸⁹

- libasyonlar,
- kurban sunma (fakat, işlemler sonrasında kendisine takdim edildiği),
- bayram seyahatlerinde arabaya bindiği zamanlarda,
- tapınağın içine girerken ve tahta otururken,

kral tarafından taşınmadığı, ancak kral, kraliçe ile birlikte tahtta oturdukları zaman getirildiği ve tahtın sağına veya üzerine konulduğu, elbisenin bir kısmında takılı olmadığı ve serbest olarak elde taşındığı anlaşılmaktadır.⁹⁰ → AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramının 16. günündeki ayının⁹¹ bir parçasında: saray görevlisi "kraliyet mızrağı ve ucu eğri asa ile mızrağın örtüsünü (=flama/sancak?)" krala uzatır. Ucu eğri asayı tahtın

⁸⁵ Bkz. HW, s.96; HEG, s.469; HED, (K) s.28vd.; S. Alp, *JCS* 1, 1947, s.164-175; -, *Belleten* 12/46, 1948, 301vd. [Alp, her iki makalesinde (Fr./Türkçe) "LITUUS" başlığında tüm detayları ile incelemiş ve yorumlamıştır]; E. Akurgal, *Remarques Stylistiques sur les Reliefs de Malatya*, 1946, s.50vd.; H. Kronasser, *EHS*, 1966, s.328; I. Singer, *StBoT* 28, 1984, s.144; J. Siegelová, *Eisen*, 1984, s.142; H.G. Güterbock-T. van den Hout, *Bodyguard*, 1991, s.73.

⁸⁶ Değerlendirmeleri için ayrıca bkz. V. Haas, *GHR*, 1994, s.201vd. ile 512vd. Ayrıca önemle krş. Boğazköy Güneykale 2. odada Güneş tanrısı/kral (Šuppiluliuma II) sol elinde lituus, sağ elinde hayat (=TI) simgesini tuttuğu tasviri: P. Neve, *Hattuša - Stadt der Götter und Tempel*, AW 23, 1992, s.70-761 Abb.201,202 (Schnitt A-A), 205b, 211; M. Darga, *Hitit Sanatı*, 1992, s.197-198.

⁸⁷ A. Goetze, *Mel. Pedersen*, 1937, s.494 d.n.3; S. Alp, *Untersuchungen zu den Beamtennamen im Hethitischen Festzeremoniell*, 1940, s.29; -, «Belleten» 12/46, 1948, 302.

⁸⁸ Akuz. : ^{GİS}PA-an, ^{GİS}PA-za-an; instr.: ^{GİS}PA-iḫ, D.-L.: ^{GİS}PA^{HLA}-aš.

⁸⁹ Altın: KUB X 21 Vs.I 3: ^{GİS}kal-mu-uš GUŠKIN; KUB XLII 69 Vs. 13: ^{GİS}kal-ma-šu-un GUŠKIN [= *kalmašun* GUŠKIN *karappan ḫarkánzi* GUŠKIN *anda* "they hold a raised a golden kalmuš, [with] gold inside" HED, s.28vd.] (; yayınlanmamış Bo 5572 Vs. 7); Demir: 44/u 3: LUGAL-i ^{GİS}kal-mu-uš AN.BAR *pí-ḫ(a-a)n-zi*, 241/f Vs.II 3: DUMU.É.GAL ^{GİS}kal-mu-uš AN.BAR *ḫar-zi*, Gümüş kaplama: Bo 3769 lk. Kol 6-7: 1 DUMU.É.GAL 2 ^{GİS}kal-mu-uš ŠA^{BA} (7) 1 ^{GİS}kal-mu-uš KÜ.BABBAR GAR.RA [1 ^{GİS}ka]l-mu-uš (8) [ḫa-an-ku-ḫi IT-TA-A] : (J. Siegelová, *Eisen*, 1984, s.142).

⁹⁰ Bazı metinler, bu sırada onun krala verildiğini veya kendisinin bizzat onu tahtın üzerine koyduğunu söylüyorlar. S. Alp, «Belleten» 12/46, 1948, 302vd.

⁹¹ V. Haas, *GHR*, 1994, s.783vd.; 799; 804.

yanına (16. günde tahtın sağ tarafına) koyar ama mızrağı *taršanzipa*-podyumunun (?) üstüne koyar ve “kaš” diye bağırır. İki saray muhafızı suyla dolu altından bir kase getirir ve bunların yanında mızrağı getiren saray muhafızı kaseyi taşıyan saray muhafızlarının solundan yürür; kralın karşısına durur ve arkadan krala örtü uzatır. şimdi saray ordusunun başı (kumandasında) kralın karşısında durur, bunu üzerine kral ellerini yıkar. İzleyen sahnelerde, mızrak ve *šanam(m)a(na)* çöreğiyle olan seremonide diğer saray muhafızı mızrağı tahtın yanına koyar [bir diğer benzer versiyonda saray-ordusunun başı, mızrağı mızrağın solunda durana dayar. Sofra kurucularının başı bir masa getirir, onunla, onun sağ tarafından üç saray muhafızı yürür, üçününde elinde birer mızrak ve (*šuruhha* ağacından) asa bulunur.⁹² Daha sonra başka bir saray muhafızı mızraklarını ve asalarını ellerinden alır ve bunları duvara dayar. Ardından saray muhafızlarının başı ekmeği koruyucu-tanrılığın mızrağıyla ikiye böler ve saray muhafızına, tekrar tellak/berbere geri vermesi için verir]. Saray muhafızlarının yarışında da yarışı kazanan, kral arabadan inip ekmek ve yüceltme kurbanı sunarken “mızrak tutma hakkı”nı kazanıyor. Ardından (bir) prens, bir mızrak, bir örtü ve bir ucu eğri asa getirir: mızrağı *taršanzipa*-podyumuna(?), ucu eğri asayı tahtın yanına koyar ve örtüyü krala uzatır. Saraydan tapınağa bayram konvoyu geçişi esnasında saray muhafızlarının başı “altın mızrağın bezini” kralın elini kurulaması için getirir. 18. gün törenlerinde [kral] bir ekmek böler ve ocağın ortasına koyar, *harzazu(ta)*-ekmek-yemeği hazırlanır ve tahtta, pencereye “tanrılığın asası” için Hava tanrısı adına, birer porsiyon koyarlar. İzleyen seremoniler içindeki bir ayın sonunda kral ucu eğri asayla onun önünde ilerleyen saray-ordusunun komutanıyla oradan uzaklaşır. *taparuašu*-çöreği ve jenitallerle yapılan, kralın güçlenmesine yarayan törende de, kasapbaşı krala bir penis uzatır, kral ona ucu eğri asa ile dokunur.⁹³

⁹² Transkr.-terc. için ayrıca bkz. Y. Coşkun, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı* (AÜDTCFY No.239), s.438-439; HW² (14), s.282.

⁹³ V. Haas, GHR, 1994, s.824. Metin yerlerinin kalmuş'un işlevi hakkında vermiş olduğu bilgiler oldukça ilgi çekicidir (J. Klinger, StBoT 37, 1996, s.302vd.→) KBo XX 67+ XVII 88+XXIV 116+XXXIV 151+179/e Rs.III [ile krs. KUB LıX 1 Rs.V 1-16 {s.267} ve KUB II 10 Rs.IV 22-35 {s.470-471}] (12): [LUGA]L-uš MUNUS.LU[GAL-aš-s]a a-ša-an-zi nu-za LUGAL-u[š GİS kal-mu-uš da-a-i] (12)“[Kral] [v]e kral[içe] oturur. Ve kral [lituus] alır.” {s.314-315}; (23) nu 1 UZUÜR LUGAL-i pa-ra-a e-ip-zi LUGAL-u[š-s]a-an ha-an-te-ez-zi-ja (24)^{NINDA} ta-pár-ua-šu-ú-i GİS kal-mu-uš ták-ša-an []e-ep-zi (23-24)“Ve krala bir uzuv (penis) uzatır. Kral ilk kez lituus *taparuašu*-ekmeğine (doğru) tutar/kaldırır.; (28) ... 1 UZUÜR LUGAL-i [pa-ra-a e-ip-zi] (29)LUGAL-uš-ša-an ta-a-an p[é-e-di] ^{NINDA} a-p[ár-ua-šu-ú-i GİS kal-mu-uš] (30) ták-ša-an e-ep-zi (28)”krala tekrar bir uzuv (penis) [uzatır.] (29)Kral ikinci k[ez] lituus t[ap]aruašu-ekmeğine (30) (doğru)

İmparatorluk devrinde büyük krala mahsus olan ve prensler tarafından taşınmayan “lituus”, 1200'den sonra kurulan küçük -devlet-krallıklarının hem amblemi, hem de (bu dönem) Anadolu hiyeroglif yazıtlarının [“LITUUS”] logogramı olarak kullanılmıştır⁹⁴ (Fig.19b, 25, 28, 30, 33, 34).

“Lituus”un bir benzeri de tanrılar tarafından taşınmaktadır⁹⁵: [^{GİS} kalmuş'un metinlerde tanrılar tarafından taşındığına dair bir kayda rastlanmadığı halde;] birçok tanrının (^{GİS}GIDRU) “asa”larından bahsedilmesine örnek olarak, gümüş geyik ritonunun ağzında bulunan kabartma [; tanrı ve altarın hemen önündeki geyiğin sırtında bir elinde atmaca, diğer elinde asa taşıyan kısa elbiseli genç erkek tanrı (veya ölümünden sonra tanrılaşmış kral)]⁹⁶ ile benzeri olan Yeniköy kabartmalı levhacığını⁹⁷ ve de Fraktin kaya anıtındaki Fırtına Tanrısı figürünü gösterebiliriz (Fig. 24, 26 [krş.29b, 31, 32, 44, 38, 39]). Yumruk biçimli gümüş Hitit kabındaki kabartma sahnede, (Boğazköy kil bulla ile Halap ve İmamkulu kaya kabartmalarında olduğu gibi Boğa koşumlu arabası ile elinde topuz tutan) Fırtına Tanrısına karşı kapla libasyon yapan kralın diğer elinde tutmuş olduğu kraliyet sembolü olarak süslü lituus'u görmekteyiz⁹⁸ (Fig.26b). İnandık vazosunda 2. sırada sağ elde tutulup omuz üstünde taşınan ucu kavisli asa, Bitik vazosundakilere benzemekle

tutar/kaldırır.” {s.316-317}; KUB XX 78 Rs.IV 18-20: LUGAL MUNUS.LUGAL e-ša-an-da GAL DUMUMUŠ É.GAL LUGAL-i ^{GİS}kal-mu-uš pa-a-i (18-20)“Kral (ve) kraliçe oturur. Saray görevlilerinin başı krala lituus verir.” {s.490-491}.

⁹⁴ Assur (letter), Kargamış, Cekke, Tell Ahmar, Boybeypinarı, Kürtül, Izgın, Sultanhan: J.D. Hawkins(-F. Starke), «Kadmos» 19, 1980, s.123vd. L.378=M.272 no.lu bu işaretin yorum ve analizleri için bkz. M. Marazzi, *Il Geroglifico Anatolico, Problemi di Analisi e Prospettive di Ricerca*, 1998, s.241vd.; N. Bolatti-Guzzo, *Il Geroglifico Anatolico* (tavola rotonda 1995), 1990, s.XXVIII; H.G. Güterbock, SBo II, 1942, s.95, (Nr.112-272). Ayrıca “*Stäb* ve ^{GİS}PA “*Szepter*” için bkz. H.Th. Bossert, RHA 66, 1960, s.13-14.

⁹⁵ Tanrılarının taşıdığı alette kıvrılma, kralınkinden olduğu gibi aletin ortasında başlamakta olup yalnız ucu kıvrıktır. Tanrı bu aleti kralın tuttuğu istikametinin aksine kıvrık tarafı yukarıda olmak üzere ya omuzlanmış ya da amudi olarak tutuyor. S. Alp, «Belleten» 12/46, 1948, s.310.

⁹⁶ S. Alp, *Fs Pugliese-Carratelli*, 1988, s.17vd.; -, BEHT, 1983, s.93vd.; M. Darga, *Hitit Sanatı*, 1992, s.37vd.; E. Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, 1995, şek.27 ve Lev.64-68.

⁹⁷ Bkz. E Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, 1995, şek.81.

⁹⁸ H.G. Güterbock-T. Kendall, *Fs Vermoule*, 1995, s.50 ile s.52 Fig.3.7.

beraber onlardan daha büyüktür (ve daha değişik şekilde tutulmaktadır)⁹⁹ (Fig. 24, 26a, 86). Boğazköy Yazılıkaya'daki Güneş Tanrısı ile kral Tuthaliya ve yine Boğazköy'den kral Muwatalli'nin (koruyucusu Fırtına tanrısı ile) mühür baskısında; Sirkeli kaya kabartmasında ve Alacahöyük sfenksli kapıdaki kralın (silah yerine) elindeki *kalmuṣ*/lituus çok belirgin görünmektedir¹⁰⁰ (Fig.23, 20, 21, 43) [Alacahöyük anıtsal heykeli¹⁰¹ ile Kargamış tanrı heykelcikleri, göğüs üzerinde kavuşturdukları ellerinde lituus tutmaktadırlar]. Boğazköy Güneykale 2. odada Güneş tanrısı/kral (Šuppiluliuma II) sol elinde lituus, sağ elinde hayat/TI simgesini tutmaktadır¹⁰² (krş. Fig. 27). Aydın ve Tyskiewicz mühürlerinde tanrıların ellerinde birer lituus sarkmaktadır (bu kompozisyonu anımsatan Boğazköy ve Ras şamra'da bulunan üç tanrılı kompozisyonlarda da ellerde lituuslar vardır),¹⁰³ yine Tyskiewicz mühründe tahtında oturan bir tanrı sol elinde 3 lituus birden tutmaktadır¹⁰⁴ (Fig.31,32). Bazı mühürlerde ve Yazılıkaya aslan kabartmalarında kuyrukların yukarıya dikilmiş, gergin, adeta bir lituus gibi tasvir edildiği görülmektedir¹⁰⁵ (Fig.41). Aleppo/Halab tapınağının ortostatlarında; [Halab'ın -boğa koşumlu-arabalı ve topuzlu Fırtına tanrısı; elinde mızrak, omuzunda yay ile tasvir edilen Koruyucu tanrı Kurunta; elinde omuzuna dayanmış topuzlu (ve

⁹⁹ Bu, Yeniköy votiv stelindeki, Fraktin kaya kabartmasında ve N.Schimmel ritonundaki koruyucu tanrının hem damga, hem de silindir mühürlerde omuzda tutulan sembolün paralelidir. T. Özgüç, *İnandıktepe*, 1988, s.27 ve Res.-Fig. 64'de No.48.

¹⁰⁰ (M. Darga, *Hitit Sanatı*, 1992→) Yazılıkaya B odası: Tuthaliya IV [Koruyucu Tanrısı Šarrumma ile]; A odası: dağlar üzerinde ilerleyen Tuthaliya IV; A odası Güneş tanrısı: (s.94-95 ve Res.89-91); Alacahöyük ortostati: (s.134 Res.138); Sirkeli (Kral Muwatalli II) kaya kabartması: (s.175 Res.178); mühür baskısı: (s.199 Res. 203). Krş. S. Hutter-Braunsar, *MGMG* 6, 1997, s.24vd.

¹⁰¹ Heykelin ön tarafında ve iki kol arasındaki çıkıntının bir asayı temsil edebileceği ve kral asası olabileceği (Geç Hitit Çağındaki örneklerde de görülenlerden olduğu gibi) ve diğer tasvirli sanat eserlerindeki karşılaştırmalar için bkz. H. Baltacıoğlu, *Akırt-Devam Anı Kitabı*, 1995, s.41vd.

¹⁰² P. Neve, *Hattuša - Stadt der Götter und Tempel*, 1992, s.70-761 Abb.201,202 (Schnitt A-A), 205b, 211; M. Darga, *Hitit Sanatı*, 1992, s.197-198; H.G. Güterbock, *Fs N. Özgüç*, 1993, s.225vd.

¹⁰³ Boğazköy'de 20 no.lu tapınakta bulunan fildişinden üç tanrılı kompozisyon (ortada boğa başlı ya da boğa maskeli Fırtına Tanrısı iki yanında oğulları Nerik ve Zippalanda kentlerinin Fırtına Tanrıları ile Suriye'de Ras şamra'da (Ugarit) bulunan (elektron) Hitit pandantifinden üç tanrılı kompozisyon için bkz. S. Alp, *Hititlerde şarkı, Müzik ve Dans*, 1999, s.46,47.

¹⁰⁴ C. Mora, *La Glittica Anatolica del II Millennio A.C.: Classificazione Tipologica*, *StMed* 6, 1987, s.17;18 ve Gruppo I (a) TAV. 1.1.;1.2. S.Alp, *Hititlerde şarkı, Müzik ve Dans*, 1999, s.43,49.

¹⁰⁵ SBo II 96, 100-102, 225, 231 ve krş. M.Darga, *Hitit Sanatı*, 1992, s.117.

kanatlı) savaşçı (tanrı) Istar'ın da yer aldığı;] omuzunda yay, (sol) elinde çift-asa (/ok?) tutan diğer bir tanrıyla,¹⁰⁶ sağ elinde omuzuna dayalı tuttuğu ucu eğri asa, sol elinde üçlü-çatallı tanrı ile yine sağ elinde omuzuna dayalı ucu eğri asa, sol elinde (baş kısmı kırık -sapından tutulmuş-) belirsiz bir nesneli (belki meşale?) diğer tanrı bulunmaktadır¹⁰⁷ (Fig.36-40).

YORUM :

Simge,¹⁰⁸ belirli bir insan, nesne, grup ya da düşünceyi ya da bunların bir bileşimini temsil eden ya da bunların yerine geçen iletişim ögesidir [Bir kavramı, bir düşünceyi belirten, onun simgesi, niteliği, amblemi olan işaret, canlı varlık veya nesne: Bayrak vatanın simgesidir, terazi adaleti simgeler, grafik (örn. Hristiyanlığın simgesi haç, İslam ve Hristiyan ülkelerinin yardım örgütlerinin simgesi Kızılay ve Kızılhaç) temsili (örn. sırasıyla Fransa, İngiltere ve ABD'nin simgeleri Marianne, John Bull ve Sam Amca gibi insan figürleri) ve alfabetik (örn. potasyum elementinin simgesi K) olabilir]. Antikçağlardan beri kanatlı kadın Zafer simgesidir. Zengin dinsel edebiyat (mitoloji ve kahramanlık şiirleri) üzerine kurulu simgesel imgeler bilinmeden Antikçağ sanatını anlamak olanaksızdır (örn. Ortaçağ sanatında, Erdemler ve Günahlar gibi soyutlamalar, insan biçimini almıştır. Erdemler, gerçek (günahın simgesi maymun) ya da düşsel (haz düşkünlüğünün simgesi siren/cin) hayvanlarla simgelenen Günahlar'a karşı, silahlı ve miğferli olarak savaşırken canlandırılmıştır. Rönesans döneminde sanatçılar, özellikle prens ve hükümdarlardan oluşan müşterilerinin niteliklerini canlandırmak için günümüzde çözülmesi oldukça zor ve karmaşık simgeler kullandılar. Bu kişiler ya konutlarının ya da şenlik törenlerinin dekorları içinde böylece onurlandırılmış olurlardı (Versailles süslemeleri krallık erkini canlandıran güneş simgesini kullanmasına tanıklık eder).

• Ondört gün süren, Hitit kralının cenazesini yakma töreninin dördüncü günündeki "Yakılmış kemiklerin kalıntıları pamuk bir bez içine sarılır; eğer bunlar bir krala aitse sandalyeye ve eğer bir kraliçeye aitse bir taburenin üstüne konur. Sandalye ya da tabure üstü dolu olan bir

¹⁰⁶ K. Kohlmeyer, *Der Tempel des Wettergottes von Aleppo*, 2000, Tafel: 9,15.

¹⁰⁷ K. Kohlmeyer, TWA, 2000, Tafel: 10,20.

¹⁰⁸ Eski-Doğu sanatındaki Sembol işaretleri hakkında bkz. J.A.H. Potratz, *Gs H.Th. Bossert*, 1965, s.371vd. ile Taf.XXXVIII-XLII; M. Popko, *Religions of Asia Minor*, 1995, s.228'de 'symbols' altındaki sayfalara.

masanın üzerine konur...”¹⁰⁹ anlatımı; İnandık Vazosunda [4. sıranın baş sahnesinde sağda] açılıp kapanabilir X bacaklı ve dört köşeli bir iskemle üstünde oturan bir erkek tanrı ile karşısında üç bacaklı ve yuvarlak bir tabure üzerinde oturan tanrıçanın oturma yerlerindeki farklılıklar, (tanrı ile tanrıça ve kral ile kraliçe arasındaki) sembolleştirmenin kendi içinde bulunan özellikleri ile işlevsel niteliklerindeki ayrımlara tanıklık ettiğini gösterir (belki, Tanrıçanın taburesinin daha alçak oluşu Hititlerin Anadolu’ya getirdikleri ataerkil aile düzeni ile ilgili de olabilir) (Fig. 8-9).

• Bazı kaya anıtları ile mühürlerde tasvir edilen (ve bazı ritüel metinlerinde de kült nesnesi olarak anılan) ‘mızrak’; a) KILAM bayramının birinci gününde krala [demir mızrak] takdim edilerek tören boyunca) kralla beraber kraliyeti temsil ederken, b) Hitit yasalarında “sarain kapısında bulunan bronz mızrağı çalmanın” ölümle cezalandırıldığı tanımlamasıyla bir “krallık sancadı” olduğunu ortaya koymaktadır (aynı zamanda krş. Fig. 41 ile).

• Demir taht ve asa tesadüfen seçilmiş değerli hediyeler değildir ve eskiye giden bir geleneğin göstergesi olarak çok önemli bir jesti ifade etmektedirler. Bu nesnelere sahip olmak hakimiyeti yasallaştırmaktadır. Buna göre, bunlar kelimenin gerçek anlamında yöneticilik sembollerini ifade etmektedir¹¹⁰. Fonksiyon bakımından ^{GIS}DAG yani Hititçe *halmašuit*, Hatti orijinli bir tanrıçanın adı formunda ^D*Halmašuit* = “taht tanrıçası” olarak tanrısal statüde bulunmaktadır. Bu tanrıça açık olarak ilahlaşmış tahtın kendisidir ve kraliyeti, kısaca “taç”ı temsil eder. Buna bağlı olarak, İnandık vazosundaki sahnede: lituus taşıyan ile önünde küçük bir taht taşıyan kişilerin, bunları taşıyarak kraliyeti temsil ettiğini söyleyebiliriz? Ayrıca buradaki taşıyıcıların¹¹¹ : LÚ ^{GIS}GU.ZA “taht görevlisi”; EN ^{GIS}ŠÚ.A “taht(ın) beyi”; LÚ ^{GIS}GIDRU “asa adamı”; UGULA LÚ ^{MİS} ^{GIS}GIDRU “asa adamlarının idarecisi”; GAL LÚ ^{MİS} ^{GIS}GIDRU “asa adamlarının başı” ünvanlı görevlilerden ikisi olabileceğini düşünebiliriz? (Fig. 35).

¹⁰⁹ V. Haas, CANE 3, 1995, s.2024.

¹¹⁰ [Buna paralel bir içerik olarak; arazi bağış belgelerindeki “kralın sözleri demirdendir, bunlar atılamaz ve kırılmaz” ibaresi ile de kralın Hitit toplumu üzerindeki iktidar gücünün yine sembolize edildiğini görmekteyiz. (LSU 3 Rs. 35 ve LSU 4 Rs. 15: K.K. Riemschneider, (LSU) MIO 6, 1958, s.358vd.)].

¹¹¹ F. Pecchioli Daddi, *Mestieri*, 1982, (s.123: hapax: IBoT I 36 Vs.II 30; s.513 hapax: KBo VI 28 Vs. 30 (aynı yer 29’da DUMU.LUGAL), aynı yer 30’da *kuiš imma kuiš UKÜ-aš*, s.173-180).

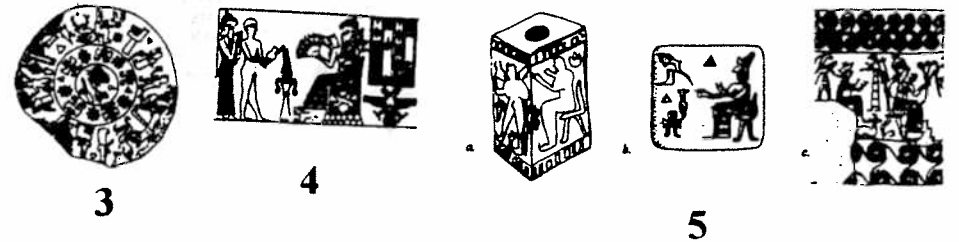
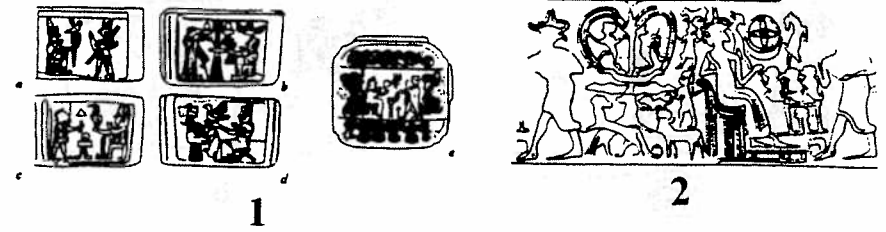

Fig. 3. Damga mühür (Dresden). R.M. Boehmer-H.G. Güterbock, *Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy*, 1987, s.57.

Fig. 4. Ur-Dun mühürü. K. Bittel ve diğer., *Yazılıkaya*, 1967, s.126 Abb.56.

Fig. 5. a. ve b. Alacahöyük’ten Eski Hitit mühürleri c. Aydın mühürü. D. Symington, 1993 [1996], s.121.

Fig. 6. Hasanlu’dan altın kap. (B. Hrouda, *Vorderasien I*, 1971; V. Haas, *Berggötter*, 1982, s.200-201.

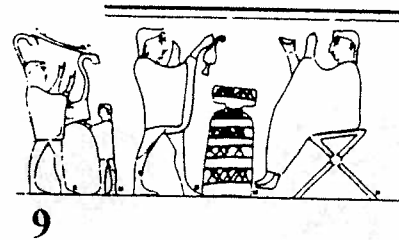
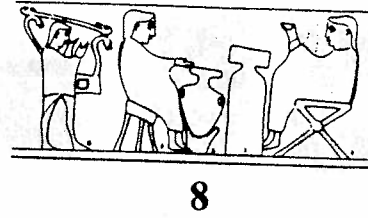
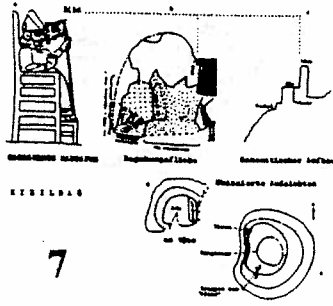

Fig. 7. Kızıldağ. Büyük kral Hartapus kabartması ve kaya-taht. J. Börker-Klähn, *Akyurt-Devam Anı Kitabı*, 1995, s.76.

Fig. 8-9. İnandık Kült Vazosu 4. sıra ile 3. sıradaki sahneler. T. Özgüç, *İnandıktepe*, 1988, Res.64.

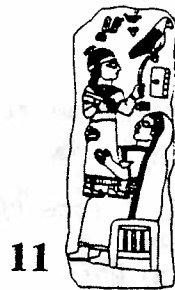

Fig. 10. Maraş 2 steli. J.D. Hawkins, *Acta RAI* 26, 1980, s.217 Pls.VIIa-c.
Fig. 11. Maraş. Tarhunpiyas steli. E. Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, 1995, şek.162.
Fig. 12. Maraş. Stel. E. Akurgal, HHU, 1995, şek.163.

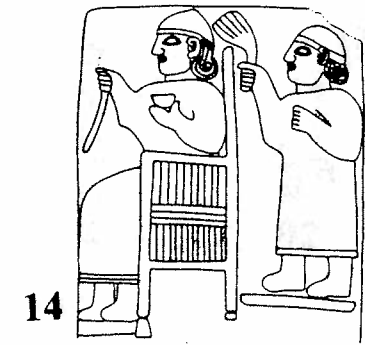
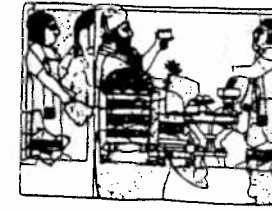

Fig. 13. Zincirli. D. Symington, 1993 [1996], s.135.

Fig. 14. Karatepe. Stel. H. Çambel, CHLI 2, 1999, Pl.99.

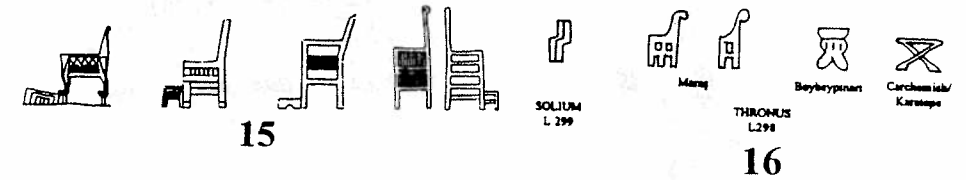

Fig. 15. a.Ugarit; b.Karatepe (A grup); c.Zincirli; d.Karatepe (B grup); e.Kızıldağ. D. Symington, 1993 [1996], s.136.

Fig. 16. Anadolu Hiyeroglif Yazıtlarında taht ve sandalye (işaretleri). D. Symington, 1993 [1996], s.130.

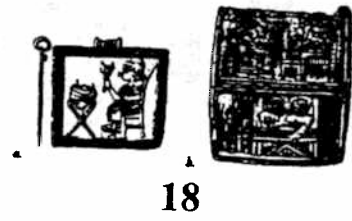

Fig. 17. Kargamış. Kraliçe Watis. J.D. Hawkins, *AnSt* 22, 1972, Fig.4 (6).

Fig. 18. a.Zincirli. Altın pendant b.taş kutu. D. Symington, 1993 [1996], s.134.

Fig. 19. a.Darende steli; b.Malatya 2; c.Malatya 13, J.D. Hawkins, CHLI 1/3, 2000, Pl.146; Pl.163; Pl.164.

20

21

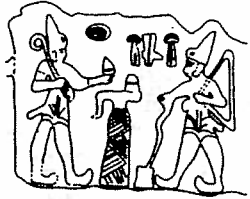

22

23

Fig. 20-21-22-23. Boğazköy, Yazılıkaya A odası, IV.Tuthaliya; B odası IV.Tuthaliya ile koruyucu tanrısı Şarrumma; Yazılıkaya A odası Güneş tanrısı (tanrılaştırılmış kral); Sirkeli (Ceyhan), kral Muwatalli'nin kaya kabartması. E. Akurgal, HHU, 1995, şek.45;46;40;64.

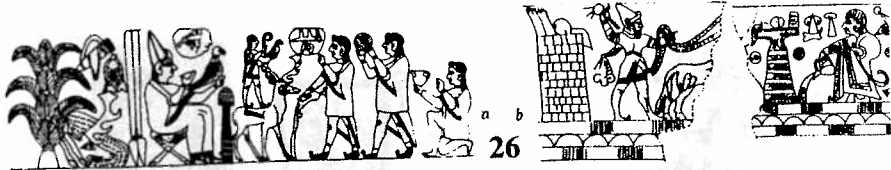
24

Fig. 24. Fraktin kaya kabartması. Kral III. Hattuşili Fırtına Tanrısına libasyon yaparken. K. Kohlmeyer, APA 15, 1983, s.70 Fig.24.

25

Fig. 25. Malatya. Aslantepe duvar kabartması. E. Akurgal, HHU, 1995, şek.68.

26

Fig. 26. a. Geyik biçimli gümüş geyik rhyton. E. Akurgal, HHU, 1995, şek.27 b. H.G. Güterbock-T.Kendall, *Fs Vermoule*, 1995, s.50 ile s.52 Fig.3.7.

27

Fig. 27. Ras şamra. Silindir mühür baskısı. C. Mora, StMed 6, 1987, s.221 ve Gruppo IX TAV. 60 2.2.

28

Fig. 28. Malatya. Kral Sulumeli Fırtına tanrısına sunuda bulunuyor. E. Akurgal, HHU, 1995, şek.66.

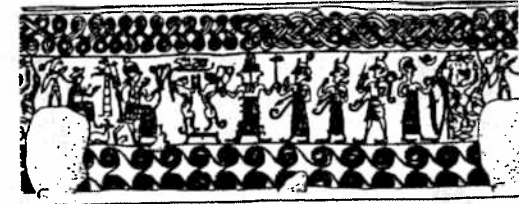
29

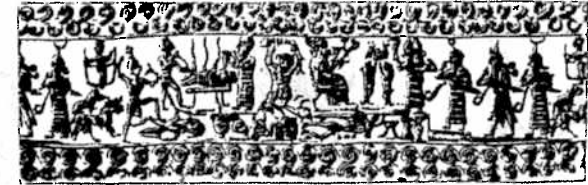
30

Fig. 29. Damga mühür. Berlin. R.M. Boehmer-H.G. Güterbock, *Glyptik*, 1987, s.39.

Fig. 30. Kargamış. Kral Yariris ve oğlu Kamanis. E. Akurgal, HHU, 1995, şek.113.

31

32

Figg. 31-32. Aydın ve Tyskiewicz mühürleri. R.M. Boehmer-H.G. Güterbock, *Glyptik*, 1987, s.38.

33

34

Figg. 33-34. Malatya 5, 7. J.D. Hawkins, CHLI 1/3, 2000, Pl.148 a,c.

35

Fig. 35. İnandık Kült Vazosu 2. sıra. T. Özgüç, İnandıktepe, 1988, Res.64.

36

37

38

39

40

Fig. 36-40. Halab'ın Fırtına tanrısının tapınağındaki ortostatlar. K. Kohlmeyer, TWA, 2000, Tafel: 16, 14, 10, 20, 9. (çizimler: S.Ö. Savaş tarafından fotoğraflardan kopya edilmiştir).

41

Fig. 41. Yazılıkaya tapınağı ana sahne. E. Akurgal, HHU, 1995, sek.44.

42

43

44

Fig. 42-43. Boğazköy. Muwatalli'ye ait mühür baskıları. H.G. Güterbock, SBo I, 1940, s.65 No.38A, 39A.

Fig. 44. (Eski Hitit Devri) mühür baskısı. R.M. Boehmer-H.G. Güterbock, Glyptik, 1987, s.104 ve Tafel XXXVII 301a-b.